

LA CATEDRAL DE VIC A LES DARRERIES DEL SEGLE XIV. EDICIÓ I COMENTARI DE LA VISITA PASTORAL DE 1388

per MARC SUREDA I JUBANY¹

INTRODUCCIÓ

La utilitat de les visites pastorals com a font per a la recerca històrica des de diversos punts de vista -de l'economia a la història de l'art i l'arqueologia, passant per la història de les mentalitats, de la religiositat o de la litúrgia- ja ha estat destacada en treballs relativament recents que s'han ocupat d'aquesta tipologia documental, específicament en l'àmbit català.² L'estudi monogràfic de qualsevol d'aquestes fonts pot servir per prendre el pols a les mentalitats dels eclesiàstics de l'època, dels seus conceptes sobre doctrina, moralitat i criteris de manteniment adequat dels béns eclesiàstics, i alhora per il·lustrar diversos aspectes d'un moment concret en la vida d'un edifici de culte i de la comunitat que l'emprava.

El de 1388 és el registre de visita pastoral a la catedral de Vic més antic que es conserva. Ha arribat fins a nosaltres en forma de trasllat-resum efectuat en algun moment del segle XVII, segons diu el copista, a partir d'un registre general de la visita pastoral a tota la diòcesi feta durant el pontificat del bisbe Fernando Pérez Calvillo. L'escrivent trobà el volum complet *in scribania vicariatus (...) bene recondito et conservato*, però després es degué perdre, almenys la part dedicada a la catedral,

1. Aquest treball també s'inscriu en el projecte «Organización funcional de los espacios en sedes episcopales de la Cataluña Vieja (I): Seu d'Urgell, Girona y Vic (s. IX-XII). Análisis tecnológicos y documentales de arquitectura y programas visuales (HAR2009-13211, subprograma ARTE)», finançat pel MCYT. L'autor vol manifestar el seu agraïment a M. S. Gros, a R. Ordeig i a J. M. Masnou per les seves valuoses indicacions.
2. J. M. PUIGVERT (ed.), L. MONJAS, X. SOLÀ, E. PEREA, *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, 2003, esp. p. 19-44. De les contribucions anteriors, val la pena destacar-ne entre d'altres la de C. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise à la fin du Moyen Âge (XIVe-XVe s.)». L'exemple du diocèse de Gérone», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XIX/1, 1983, p. 125-167.

perquè no consta al llistat de visites pastorals a la seu. La transcripció del fragment dedicat a la catedral ocupa en solitari el quadern 1200/4 de la sèrie de Visites Pastorals conservades a l'ABEV. És un volum de 33,3 per 23,3 cm, recentment restaurat, enquadernat en pergamí i amb guardes de paper noves; el quadern antic, també de paper, té 6 bifolis (f. 1-12), escrits només fins al *recto* del vuitè foli.

En aquest cas, a l'interès genèric que pot tenir una visita pastoral baixmedieval s'hi ha de sumar el fet que sigui la més antiga que coneixem a la catedral de Vic, l'edifici de la qual llavors consistia en l'antiga construcció romànica sense les modificacions substancials que hi aportaren els segles posteriors, culminades per la seva destrucció i substitució al tombant de 1800. La seu vigatana baixmedieval ha estat objecte d'investigació diversos cops dins d'aquesta mateixa revista, sobretot quant al seu funcionament litúrgic, el seu utilatge per al culte o els seus manuscrits.³ L'edició d'aquest interessant text permetrà completar algunes d'aquestes reflexions, així com apuntar el comentari més detallat de determinats aspectes, com ara el contingut d'un possible qüestionari genèric per a les visites pastorals vigatanes, l'organització del clergat catedralici a la baixa edat mitjana o les condicions del marc material en què es desenvolupaven els actes de culte descrits.

DESENVOLUPAMENT DE LA VISITA. RESTES D'UN POSSIBLE QÜESTIONARI GENÈRIC

La visita pastoral que estudiem va tenir lloc a la seu de Vic els dies 20 i 21 de maig de 1388, dimecres i dijous respectivament. El desenvolupament de l'acte, tot i que el text que ens ha arribat és abreujat, respon bé al model de visita baixmedieval anterior al concili de Trento tal com el descriu L. Monjas.⁴ El primer dia comença amb una missa de l'Esperit Sant i un sermó predicat pel mateix bisbe (epígraf 1 de la nostra edició). Immediatament s'inicia la *visitatio rerum*, encapçalada per la inspecció de la reserva de l'eucaristia i de l'altar major. El copista modern elidí la visita de les altres instal·lacions litúrgiques de la seu (sants olis, fonts baptismals, altres altars), de la qual tot just queda l'inici a l'altar de santa Maria del Cor (ep. 2). Després comença la *inquisitio hominum*, mitjançant una sèrie de qüestions que s'adrecen primerament als canonges

3. Vegeu J. M. MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic al segle XIII», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, VIII (1997), p. 163-177; R. GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV. Els inventaris de la tresoreria de 1342 i 1368», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, X (2001), p. 377-413; ídem, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XV. L'inventari de la tresoreria de 1402», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, X (2003), p. 159-190; pel que fa als manuscrits litúrgics, M. S. Gros n'ha editat un bon nombre, dels quals el més proper al període que ens ocupa i alhora un dels més interessants és sens dubte M. S. GROS, «El *Liber consuetudinum vicensis ecclesiae* del canonge Andreu Salmúnia -Vic, Museu Episcopal, ms. 134 (LXXXIV)-», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, VII (1996), p. 175-294.
4. L. MONJAS, «Les visites pastorals: de l'època medieval a la vigília del Concili de Trento», a J. M. PUIGVERT (ed.) *et alii*, *Les visites pastorals...*, p. 45-73, concretament 56-58.

(ep. 3); les seves respostes s'allarguen fins l'endemà (ep. 4). Seguidament s'interroga l'alberguer, els dos domers i un beneficiat sobre les dignitats i oficials de la seu i el grau de compliment dels deures respectius (ep. 5). Immediatament a les seves respostes (ep. 6), farcides de postil·les referents a al·legacions o al desenvolupament posterior de l'acció visitadora,⁵ es formulen alguns manaments episcopals corresponents als errors observats (ep. 7). Seguidament, per manament del mateix bisbe, es copià un decret o constitució episcopal que incideix en manaments de caràcter més aviat pietós o protocol·lari⁶ (ep. 8). Finalment, la globalitat de les disposicions correctores, junt amb d'altres relatives a la moral dels laics i al funcionament de la capella de la Rodona -potser resultat d'altres declaracions absents del nostre text-, quedaren plasmades en una carta o lletra datada el 18 de juny següent que el bisbe envià al capítol tot manant-ne la publicació, la qual féu efectiva l'endemà Pere de Puig (o Despuig), domer de la seu. Aquesta carta també va ser inclosa en el registre de la visita per manament episcopal (ep. 9).

Si no fos evident que el nostre document ha estat retallat, podria semblar que la visita pastoral de 1388 es va preocupar gairebé només pel funcionament cultual digne de la seu, per l'exercici correcte de la cura d'ànimes i pel compliment dels preceptes per part dels fidels. No oblidem, però, que per tenir-ne una visió completa cal imaginar la presència d'una *visitatio rerum* més dilatada, que -com hem dit- el copista modern mutilà tot just començat el f. 1v. Devia ser ben completa, perquè a l'inici del reconeixement de l'altar de santa Maria del Cor es veu com es computen els beneficis que hi radiquen, tal com es farà amb tots els altars de la seu en les visites successives.⁷ L'afegit imaginari d'aquest capítol dedicat a la dimensió material i pecuniària permet fer-se la idea d'una visita pastoral a la seu més propera al model típic de la segona meitat del segle XIV i del segle XV, que hom ha caracteritzat per un increment de la preocupació per la materialitat dels temples i per l'adequació de les rendes al sosteniment del clergat assignat.⁸

Així doncs, pel que fa a les reflexions sobre disseny normatiu i intencions reformadores de la visita ens veiem limitats a les úniques

5. L. MONJAS, «Les visites pastorals: de l'època medieval...», p. 48-50. Moltes d'aquestes postil·les parlen de lletres o cartes d'esmena adreçades a oficials o encarregats concrets de la catedral (per exemple, «*Per litteram super hoc est provisum*»), que no se'ns han conservat.
6. L. MONJAS, «Les visites pastorals: de l'època medieval...», p. 49.
7. Són, en efecte, informacions d'aquesta mena les que protagonitzen els registres de les següents visites pastorals a la seu, com ara les de 1442 (ABEV, Vis. Past., 1201/4), 1446 (ABEV, Vis. Past., 1201/5) o 1450 (ABEV, Vist. Past., 1201/2). A la visita de 1470, exercida per Cosme de Montserrat, hi figura fins i tot el guió de l'enquesta per a l'examen i la valoració dels beneficis de cada altar: nom [de l'altar], *defectus, beneficcia*, valor, béns mobles, *domum et campos, onera, collatio* (ABEV, Vis. Past., 1202/3, f. 7, al marge). Per alguna raó, al copista modern de la nostra visita no li interessaven les referències a aquests antics beneficis.
8. C. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise...», p. 156-157; L. MONJAS, «Les visites pastorals: de l'època medieval...», p. 60-62.

dades de què disposem, en la seva major part relatives a la *inquisitio hominum* i doncs amb una important dedicació als aspectes culturals i morals, per bé que, com veurem, algunes reflexions materials també mereixeran comentari. El text conservat ens transmet bàsicament el contingut de dues sessions d'interrogatoris -la que s'adreçava als canonges i la que s'adreçava a l'alberguer i als domers-, les disposicions que el bisbe prengué a partir de les respostes i els documents emanats d'aquest procés. Tot i que es tracta d'una visita a una seu catedral, peculiar pel nombre i tipus de prebendats i clergues que hi resideixen i amb un pes percentualment menys important de la dimensió parroquial, la contemplació dels aspectes citats no està gens mancada d'interès, sobretot pel que fa al primer dels dos interrogatoris. Així com les preguntes als clergues encarregats del culte i la cura d'ànimes són més aviat senzilles i limitades conceptualment (cal saber si els administradors i oficials fan tot el que han de fer o negligeixen algunes obligacions, i quines si és el cas, segons el que indiquen els estatuts capitulars), la interrogació als canonges pren en canvi l'aspecte d'un autèntic qüestionari estructurat i resulta més reveladora quant a les exigències morals manifestades pel bisbe.

En realitat, alguns trets de la redacció mateixa de les preguntes⁹ adreçades als canonges permeten suposar que ens trobem davant de la transcripció i possible adaptació, per part de l'escrivent del segle XIV, d'un qüestionari comú de visita pastoral que trobaria els seus paral·lels prou propers en els qüestionaris catalans o valencians coneguts i estudiats d'aquest mateix context de darreries del segle XIV o inicis del XV.¹⁰ L'adaptació hauria consistit a afegir un paquet de preguntes sobre els canonges i les especificitats catedralícies. Afortunadament, ens n'ha pervingut una quinzena de qüestions; no són totes -possiblement només són la meitat de les que es van formular-,¹¹ però permeten fer-se una

9. El tret més vistent és que les preguntes es formulen en estil indirecte, i que fins i tot la primera s'encapçala amb el subjuntiu «*queratur*» («que es preguntí»), elidit i sobreentès en la resta de qüestions; la redacció, doncs, s'adreça en primer terme més al que ha de dirigir l'interrogatori que no pas als interrogats. És la forma dels qüestionaris genèrics de l'època, com el de Jaume Marquilles (1414): L. MONJAS, «El qüestionari de visita pastoral de Jaume Marquilles, 1413-1414. Edició i estudi», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 17, 1998, p. 526 i seg. El fet que les qüestions fins a la núm. 7 estiguin explícitament numerades al text (cal suposar que perquè també ho estaven al document original) reforça l'aspecte de qüestionari o guia per a l'interrogatori.
10. Estrictament contemporani, el de Jaume d'Aragó, bisbe de València (1383-1388) i al mateix temps canonge de Vic, com demostra aquesta visita (J. V. BOSCA CODINA, «Jaume d'Aragó y los registros de visitas pastorales de la diócesis de Valencia», *Saitabi*, XLIII (1993), 125-133); més tardà però ben semblant, el citat de Jaume Marquilles per a les visites de Francesc Climent, àlies Saperà, bisbe de Barcelona (1413-1414) (L. MONJAS, «El qüestionari de visita pastoral...», p. 514-534); encara els de la diòcesi de Girona, tant el documentat el 1329 (C. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise...», p. 142-145) com el que es pot deduir de les visites del primer Quatre-cents (I. PUIG i ALEU, «Les visites pastorals a la diòcesi de Girona. Segle XV», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVIII (1985-1986), p. 211-231, esp. p. 230-231).
11. (...) *ut prefati canonici super 32 capitulo predictae visitationis interrogati responderunt et dixerunt* (...). F. 2v.

bona idea del to de la visita en l'aspecte que comentem. El bisbe demana per la quantitat de prebendats i beneficiats i vol saber si acompleixen la residència i respecten l'ordre de precedència (qüestions 1 i 11); pregunta igualment per possibles conductes moralment desviades d'aquests (15), per la regularitat dels tocs de campana (2), per la diligència, disponibilitat, formació i moralitat dels clergues curats (3-6),¹² pel respecte de la jurisdicció episcopal (7 i 10), pels béns comuns i propis dels prebendats (8 i 9), pel bon funcionament i cobrament honest dels aniversaris (12), i finalment per les obligacions de les dignitats i dels oficials de la seu, així com pel seu compliment (13-14).

Les traces de les operacions de resum també són notòries en aquest apartat, tant en les preguntes com en les respostes. Podem veure, per exemple, com la qüestió setzena és brutalment abreujada, i com de la divuitena i de la trenta-dosena només en sabem la resposta dels canonges, que remet als beneficiats i al col·lectari respectivament. Aquestes respostes canòniques, a més, són més aviat lacòniques: després de fer la llista de prebendats presents i absents, sembla que o tot va molt bé, o que cal fer la pregunta a algú altre: els canonges declaren, a l'engròs, desconèixer els mecanismes de funcionament de la seu. L'única resposta que visiblement podria haver estat més prolíxa, la corresponent a la qüestió quinzena (sobre el concubinatge), potser devia tenir algun element considerat compromès encara al segle XVII, perquè el transcriptor la va abreujar d'una manera taxativa. La inhibició dels canonges du naturalment al segon interrogatori, adreçat als responsables designats tant pels canonges com pel col·lectari que se cita. En aquest cas, les preguntes senzilles que el visitador adreçà, després, als prebendats i clergues subalterns encarregats d'informar sobre el manteniment del culte a la seu reberen les respostes llargues i detallades -al contrari que les dels canonges- que configuren la major part del cos del text de la visita, molt poc retallat aparentment pel copista modern. En canvi, el decret episcopal i la carta subsegüent semblen clarament haver estat copiats de manera íntegra.

12. Per exemple, a la qüestió quarta es pregunta si el curat coneix i aplica les constitucions sinodals, com es demana sovint en aquesta època, per exemple, en els qüestionaris de Jaume Marquilles (1414): L. MONJAS, «El qüestionari de visita pastoral...», p. 533. Moltes altres comparacions fructíferes, per exemple, quant a la qüestió 15 i la moralitat del clergat, salten a la vista amb la simple contemplació dels textos citats a les notes anteriors. Com també s'ha fet en diversos d'aquests estudis, els continguts que es desprenen del qüestionari poden ser posats en relació amb la normativa canònica vigent, tot i que al nostre text no hi ha referències explícites. Per exemple, la qüestió sisena, abreujada pel transcriptor (*Item si antequam celebretur, etc.*), pot ser interpretada en relació amb la necessitat de confessar-se abans de dir la missa, que es desprèn de les consideracions canòniques entorn de la necessària puresa del celebrant contingudes al *Decretum Gratiani* (c. I, q. I, caps. XC-XCV) o a les Decretals de Gregori IX (l. III, tit. XLI, cap. VII). A. FRIEDBERG (ed.), *Corpus Iuris Canonici. I, Decretum Magistri Gratiani, i II, Decretalium collectiones*, Leipzig, 1879.

LA VISITA I EL SEU CONTEXT: EL PONTIFICAT DE FERNANDO PÉREZ CALVILLO

No hi ha dubte que el disseny de la visita i en concret del qüestionari descrit, que com els altres que coneixem del seu mateix temps i país reflecteix una preocupació assenyalada per l'estat moral de clergues i laics i per la viabilitat econòmica de les institucions eclesiàstiques, s'han de posar en relació amb una certa dinàmica de l'Església catalana del moment, que hom ha interpretat a partir de l'ambient «pre-reformista» dels segles XIV-XV. Com també s'ha posat de manifest, aquest estat de coses a la Tarraconense entroncava amb una tradició gestora pròpia de les cúries episcopals catalanes d'ençà del segle XIII i estimulada pel Cisma d'Occident, així com amb les orientacions emanades del concili Laterà IV (1215) i del subsegüent de Lleida (1229), inscrites igualment tant en la continuïtat secular dels concilis tarraconenses com en la «romanitat» proverbial de l'Església catalana. És clar i cert que prelats com Joan d'Aragó a València, Andreu Bertran a Girona o Francesc Climent -àlies Sapera- a Barcelona, entre d'altres, tots ells procedents d'estrats socials benestants i cultes, vetllaven d'una manera ben visible pel bon estat espiritual i material de les esglésies que els havien estat confiades, amb una actitud que hom ha situat paral·lelament a la dels bisbes i teòlegs reformadors més famosos de l'època, com ara Dalmau de Mur, bisbe i arquebisbe successivament de Girona, Tarragona i Saragossa, Jean Gerson, bisbe de París, Jean Corsier, arquebisbe de Narbona, o el dominic Vicenç Ferrer.¹³ A Vic mateix, si prescindim de l'episodi reformista protagonitzat a finals del segle XI pel bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà, tan d'hora com a inicis del segle XIII les intencions de caire reformador del bisbe Guillem de Tavertet (1195-1233) tingueren com a fruit la redacció del *Liber Dotationum* o cartoral de la seu per Pere de Madriguera, la del Capbreu del Ferial i la del *Liber Consuetudinum Vicensis Ecclesiae* pel canonge Andreu Salmúnia,¹⁴ tres volums que manifesten molt bé una doble preocupació material i cultural; també veurem com ja a mitjan segle XIV el bisbe Ramon de Bellera manà compilar les constitucions capitulars. No es pot negar que el que ens resta del qüestionari de 1388 concorda del tot amb aquesta tradició i alhora amb el panorama del seu temps. També s'hi adiu la

13. C. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise...», p. 130-132. I. PUIG, «La concepció de la visita pastoral del bisbe Andreu Bertran a la diòcesi de Girona (1420-1423) en el context reformista de l'església occidental al segle XV», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIX (1987), p. 149-152. L. MONJAS, «La reforma religiosa del patriarca Sapera a finals de l'Edat Mitjana. L'exemple de les visites pastorals a les parròquies del Baix Llobregat», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, VIII (1997), p. 72-77; «El qüestionari de visita pastoral...», p. 519-521; «Les visites pastorals: de l'època medieval...», p. 45-47.
14. J. M. MASNOU, «El manteniment del culte...», p. 164-165; l'edició de la consuetua, a M. S. GROS, «El *Liber consuetudinum*...». La formació i les inquietuds del bisbe Tavertet es reflecteixen en la seva biblioteca, amb volums de gran qualitat: M. S. GROS, «A propòsit de la biblioteca particular de Guillem de Tavertet, bisbe de Vic», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 22 (2003), p. 103-136.

imatge del bisbe predicant en persona al clergat catedralici abans de començar la visita.

Ara bé, en la seva concreció, les orientacions de reforma del bisbe Pérez Calvillo que aquesta visita mostra es combinaren amb una actitud personal del prelat pel que sembla no gaire delicada, orientada probablement a consolidar la preeminència de l'autoritat episcopal per damunt del capítol, la qual cosa fou motiu de tensions i d'incomprensions mútues durant tot el pontificat. Fernando Pérez Calvillo, fill de Mallén (Aragó) i bisbe de Vic entre 1387 i 1392,¹⁵ tenia fama de primmirat i conflictiu. El 24 de febrer de 1388, escassament un any després d'haver pres possessió i tres mesos abans d'iniciar la visita que estudiem, el bisbe Pérez Calvillo demanà i obtingué del capítol una sèrie de privilegis protocol·laris (posició preeminent a les processons claustrals, ús ostentós de les insígnies episcopals, coixí als peus del seient capitular) que en el context de l'època devien ser interpretats en termes d'intromissió simbòlica i novetat intolerable. Poc després de la visita, les reclamacions arribaren al terreny monetari, sempre problemàtic: el bisbe refusava pagar als canonges unes quantitats que la mensa episcopal solia pagar-los, reclamava la porció canònica i la jurisdicció sobre canonges delinqüents; també demanava cobrar el dret de visita pastoral, fet que era novetat a Vic. El capítol s'hi oposà i hom designà com a àrbitre García Fernández de Heredia, llavors arquebisbe de Saragossa, que havia estat bisbe de Vic abans de Pérez Calvillo. La sentència d'aquest prelat, arribada el 1389, dibuixava un terme mitjà aparentment acceptable (contribució del bisbe al capítol com a paborde d'Abril, porció per al bisbe, jurisdicció mixta llevat de casos greus, introducció del costum estès arreu de la Tarraconense de pagar salari al bisbe quan feia la visita pastoral), però després de vacil·lacions inicials el bisbe no l'acceptà i fins l'impugnà davant del papa Climent VII el 1390. Fins a tal punt havien arribat les dissensions que el mateix rei, llavors Joan I, sol·licità al pontífex romà que traslladés Pérez Calvillo a una altra diòcesi; el papa hi accedí, i el 1392 el transferí a la seva seu natal de Tarassona, en aquell moment vacant. Allí romangué fins que va morir el 1404, havent estat creat cardenal per Benet XIII el 1397.¹⁶

El seu pas per Vic, en resum, va ser problemàtic, accidentat i desagradable per al capítol vigatà, el qual per sort comptà amb el suport reial a l'hora de trobar una solució. En l'acta de presa de possessió de Joan de Baufés, successor de Pérez Calvillo a la seu de Vic, el redactor del document resumí el pontificat de l'aragonès amb aquests mots: «eo quod per quinque annos quibus praefuit Vicensi Ecclesiae, eadem Ecclesia,

15. F. ROCAFIGUERA, «Pérez Calvillo, Fernando», *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya*, III, Barcelona, 2001, p. 70.

16. J. L. DE MONCADA, *Episcopologio de Vich*, J. Collell (ed.), II, Vic, 1894, p. 329-337; a partir d'ell (és a dir, del manuscrit original del segle XVII), J. VILLANUEVA, *Viage Literario á las Iglesias de España*, vol. VII, València, 1821, p. 72-73.

incessanter odiosis litibus et diversis concussa tribulationibus, esse nunquam potuit in tranquillo».¹⁷ Els episcopologis no l'han deixat més ben parat. Un de 1625 sembla que es fa ressò del text anterior quan diu que «Ferdinando de Tarraçona (...) per la quietut y repòs de la isglésia de Vich fonch traslladat en la sua pàtria de Tarraçona ab particular contento de tots los de la ciutat de Vich, perquè los sinc anys que fonch bisbe de Vich sens may parar molestà la isglésia ab plets molt odiosos y voluntaris; en efecte, fonch home de mala y perversa condició. Donaren tots los de Vich gràcies a Déu de que sen fos anat».¹⁸ El canonge Montcada, en el seu text compost a partir de 1644, es limità a explicar que Pérez Calvillo «era, á lo que se juzga, de condicion puntosa» i que «fácilmente hallaba ocasiones de disgustos con el Capitulo ó Capitulares».¹⁹

Els enfrontaments entre els bisbes i els seus capítols constitueixen un fenomen clàssic i constant en la història de l'Església especialment a partir del la baixa edat mitjana. Aquest període coincideix, a Catalunya, amb el procés de pèrdua definitiva de la potestat capitular d'elecció del bisbe a causa de les intromissions primer reials i després papals, fet que acabà per abocar les diòcesis a la dependència sempre creixent de Roma i a l'absentisme de nombrosos prelats abans de Trento. Un signe d'aquesta tendència, perfectament observable al mateix segle XIV, fou l'accés als solis episcopals catalans d'alguns bisbes no només aliens als capítols, sinó a les diòcesis i al mateix Principat; molts d'ells, com Pero d'Urrea a Girona, o els mateixos García Fernández de Heredia i Fernando Pérez Calvillo a Vic, provenien de terres aragoneses.²⁰ Però la importància d'aquests fets -d'altra banda generalitzats- no passaria de l'anècdota d'un enfrontament continu durant cinc anys, si no fos perquè aquesta visita pastoral de 1388 degué marcar una fita en la petita història eclesiàstica vigatana. En la memòria capitular i episcopal, la visita de Pérez Calvillo no només devia representar un litigi contra un bisbe foraster que es resolgué, en certa manera, a favor del capítol, sinó l'origen d'una sèrie de pactes entre les dues instàncies eclesiàstiques que es recollien a la sentència arbitral de 1390 i que havien de regular les relacions mútues a partir de llavors. Fins i tot el fet que a la sentència s'especifiqui la introducció del pagament dels drets de visita, un fet que era corrent a

17. J.L. DE MONCADA, *Episcopologio de Vich...*, p. 337.

18. R. ORDEIG, «Un episcopologi de Vic de l'any 1625», *Ausa* XI/105 (1983), p. 33, núm. 32.

19. J.L. DE MONCADA, *Episcopologio de Vich...*, p. 330.

20. J. MONTSERRAT, *Les eleccions episcopals en la història de l'Església*, Barcelona, 1971, p. 239. A. PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona 2007³, p. 135-136. J. BADA, *Història del Cristianisme a Catalunya*, Lleida, 2005, p. 89-91. M. SUREDA, «La catedral i la ciutat: dels orígens medievals al segle XVIII», *Església, societat i poder a Girona, segles XVI-XX*, Girona, 2007, p. 59-60. J. M. MARQUÈS, *Una història de la diòcesi de Girona*, Barcelona, 2007, p. 85-87, on s'incideix en els interessos reials a l'hora de nomenar prelats aragonesos i, finalment, en l'opció de la santa seu per solucions que redundaren en un absentisme sovintejat.

tota la Tarraconense però que a Vic s'aplicava llavors per primera vegada, ens pot fer pensar que el 1388 un bisbe de Vic va exercir formalment per primer cop la visita pastoral a la seva seu; això convertiria la nostra visita no només en la més antiga conservada, sinó en la primera en termes absoluts. Així doncs, que aquesta visita es copiés al segle XVII potser no és un fet del tot casual, en vista d'unes relacions institucionals entre bisbe i canonges que, ja d'ençà del segle XI, podien resultar complicades i a voltes fins tempestuoses.

Tanmateix, fetes aquestes precisions contextuals, també cal reconèixer que les mesures correctives de Pérez Calvillo responien a un estat material de la seu vigatana i a un funcionament pastoral objectivament millorables en alguns aspectes. Hom pot entendre bé que el bisbe no volgués veure herbes a la teulada de la seva catedral, o que no li plagués que els gossos poguessin beure aigua directament de les piques beneiteres d'algunes capelles, com tindrem ocasió de comentar.

EL CLERGAT DE LA CATEDRAL DE VIC. COMPOSICIÓ I FUNCIONS

Com totes les catedrals baixmedievales, la seu de Vic l'any 1388 era poblada per una constel·lació de col·lectius clericals que conviuen no sempre en la més perfecta de les harmonies. Aquests grups formaven un sistema organitzat mitjançant d'una multitud de normes i estatuts on es regulava el paper de cada col·lectiu, individu, oficial o administrador. Vista la complexitat d'aquesta organització i el nombre dels seus integrants, que en aquesta època ja passava de la setantena, es pot comprendre que el bisbe insistís en la necessitat de guardar l'ordre precís i establert entre els diferents clergues catedralicis, tant en les misses i oficis com en les processons i reunions capitulars. A l'hora de dictar aquesta norma (ep. 8), el propi Pérez Calvillo ens ajuda a resumir l'estructura del clergat catedralici en una sèrie de categories jeràrquicament ordenades, dins les quals cal sempre respectar l'ordre d'antiguitat i no d'edat: bisbe, dignitats, canonges, porcioners, domers, beneficiats perpetus i beneficiats conducticis (cal entendre substituïts d'altres, absents, alguns potser per no ser ordenats de prevere). Si considerem també els oficis capitulars i els seus beneficiats subalterns, tindrem un quadre complet que mirarem de glossar a partir d'ara segons els continguts de la visita.

Les dignitats o càrrecs més honorables (i més ben dotats) de la catedral de Vic eren tres: l'ardiaca, el sagristà major i el precentor. El 1388 ostentaven aquests càrrecs, pel mateix ordre, Guillem cardenal Santàngelo, Bartomeu Ferrer i Ponç de Bru. Molt més tard, a finals del segle XVI, s'hi afegí el degà. Com es veu pels títols, només la primera dignitat trobava el seu origen primitiu en primitives tasques de gestió diocesana, en col·laboració amb el bisbe; les altres dues tenien a veure originalment amb el funcionament de l'església episcopal: la custòdia dels objectes de

culte i la direcció del cant i del rès respectivament. Almenys el 1388 hom havia conferit les dignitats a canonges, per tal com les persones titulars de l'ardiaconat, la sagristia i la precentoria són comptats entre els prebendats; tot i que això devia ser una pràctica habitual, sabem que l'ardiaconat quedà annexat formalment a una canongia tan tard com el 1418,²¹ com també en algun moment va passar amb la sagristia. En canvi, encara el 1786, en el text de la visita *ad limina* del bisbe Veyan es precisa que la precentoria no era annexa a cap canonicat, i que per tant aquesta dignitat no tenia, en realitat, veu ni vot al capítol en qualitat de tal.²² En tot cas, el costum sovintejat de conferir les dignitats a membres del capítol fa que també se'ls puguin aplicar, en termes generals, les reflexions que desplegarem per als canonges en els paràgrafs següents.

El capítol de canonges de la seu de Vic, que sota la forma de clergat urbà resident prop del bisbe podem suposar tan antic com la diòcesi mateixa (documentada per primer cop el 516), s'organitzà probablement segons la regla promulgada a Aquisgrà després d'entrar sota el domini carolingi, tot i que aquest fet amb probabilitat representava la continuïtat de costums de vida comuna consolidats durant els segles de pertinença a la monarquia visigoda i basats en cànons conciliaris antics i escrits dels pares hispans àmpliament coneguts, com els d'Isidor de Sevilla.²³ L'any 957 el bisbe Guadamir restaurava els béns de la comunitat canonical amb un document on s'anomenen tretze clergues (un ardiaca, deu sacerdots i dos sense títol); un inventari del mateix any testimonia la presència a la seu d'un volum anomenat *Vita Channonica*, que caldria identificar amb la compilació aquisgranesa.²⁴ És sabut que a inicis del segle XI aquests clergues posseïen immobles dins la ciutat de Vic, on

21. L. B. NADAL, *Episcopologio de Vich*, III, Vic, 1904, p. 9.

22. El mateix succeïa amb la dignitat de degà. Consulteu les visites *ad limina* de Vic i de les altres diòcesis catalanes a partir de les darreries del segle XVI, ofertes per Josep M. Marquès, al web de l'Arxiu Diocesà de Girona: www.adg.org.

23. J. J. BAUER, «Die vita canonica der katalanischen Kathedralkapitel vom 9. bis zum 11. Jahrhundert», *Homenaje a Johannes Vincke*, I, Madrid, 1962, p. 91-92 i 111; R. d'ABADAL, *Catalunya Carolíngia I. El domini carolingi a Catalunya*, Barcelona, 1986, p. 243; els cita i glossa, incidint en la continuïtat de pràctiques, E. CARRERO, «Ecce quam bonum et quam iocundum habitare fratres in unum. Vidas reglar y secular en las catedrales hispanas llegado el siglo XII», *Anuario de Estudios Medievales* 30/2, 2000, 768. Vegeu també J. GUDIOL, *Els claustres de la catedral de Vic*, Vic, 1981, p. 13-14.

24. Ambdós documents foren per Villanueva i Junyent; vegeu-ne la darrera edició, amb cita de les anteriors, a R. ORDEIG (ed.), *Catalunya Carolíngia, IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona, 1999, segona part, doc. 788, p. 600-601 i doc. 789, p. 601-602. Dels fets esmentats -i dels que es diran en la resta del paràgraf- se'n fan ressò també J. J. BAUER, «Die vita canonica...», op. cit., p. 91-92; E. JUNYENT, «La biblioteca de la canònica de Vic en els segles X-XI», *Estudis d'Història i Art, segles IX-XX* (R. Ordeig ed.), Vic, 2001 (ed. orig. de l'article 1963), p. 161-170; A. PLADEVALL, «Catedral (o Sant Pere) de Vic [dades històriques]», *Catalunya Romànica III. Osona II*, Barcelona, 1986, p. 689; G. BOTO, «Nova et vetera en las canónicas catalanas», J. YARZA, G. BOTO (coords), *Clavros románicos hispanos*, León, 2003, p. 308, entre d'altres. El volum designat com a *Vita Channonica* molt possiblement es correspon amb la versió de la *institutio* conservada a l'ABEV (ms. 128c) datada al segon quart del segle X: M.S. GROS, *La Biblioteca Episcopal de Vic*, Vic, 2006, p. 34, núm. 19.

molts d'ells vivien, i que consideraven la seva potestat de traspassar-los lliurement a altres clergues de la catedral com un dels seus privilegis més preuats, ja que se'l feren confirmar dos cops (1010 i 1018) pels bisbes Borrell i Oliba.²⁵ L'ambient reformador de la segona meitat del segle xi tingué a Vic un ressò particular: a causa de la pretensió del bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà de reduir els capitulars a una vida comunitària més estricta, el capítol s'escindí -fins sembla que violentament- entre els disposats a seguir les pietoses intencions del prelat i els gelosos a ultrança dels seus privilegis secularment adquirits. Del grup reformista se'n formà, vers 1080, la canònica agustiniana de Santa Maria de l'Estany. El seu superior, que des de 1264 rebé definitivament el títol d'abat, estava vinculat a la canònica vigatana i tenia encomanat de celebrar a la catedral, quan calia, els pontificals en suplència del bisbe.²⁶

A la fi de l'Edat Mitjana, doncs, el capítol de la seu de Vic ja feia segles que no menava una vida comuna. Sí que mantenia algunes pràctiques que n'eren rastres remots, com la majoria de capítols dits aquisgranesos, és a dir, no reformats o no agustinians: per exemple, la distribució de les porcions entre els prebendats o el rés en comú de les hores canòniques (o almenys l'obligació de fer-ho). De les antigues dependències de vida comuna només en devia restar el que a la visita s'anomena «*abbacia, granerium sive cellarium aut domus aliqua comunis*», a la qual ja farem referència més endavant en parlar de l'estat dels edificis. Tot i que els apel·latius d'*abbacia* o de *domus communis* podrien tenir interessants i antics ressos, més aviat pensem que cal entendre la vacil·lació que mostra el visitador com a signe evident de manca de vitalitat del sistema institucional que qualsevol d'aquests mots podria representar. De fet, a la consuetud d'Andreu Salmúnia, a grans trets un segle i mig anterior a la nostra visita, la majoria de distribucions als canonges al llarg de l'any ja són monetaritzades, llevat d'alguns queviures concrets com ara pa, vi, neules, nèctar o carn en salsa,²⁷ aliments de què el capítol devia proveir-se directament, probablement per mitjà dels seus monopolis; es pot suposar que el 1388 la monetarització devia ser encara més accentuada. Quant al nodriment d'aquest graner o celler, al text de

25. E. JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, 1992, doc. 52, p. 76-77.

26. A. PLADEVALL, J. VIGUÉ, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*, Barcelona, 1978, p. 23-25; A. PLADEVALL, «Santa Maria de l'Estany [dades històriques]», *Catalunya Romànica XI. El Bages*, Barcelona, 1984, p. 206-215. Les tensions inicials van superar-se durant el pontificat del bisbe Ramon Gaufred, sota l'ègida del qual es construí i dedicà l'església: J.M. Masnou, «El bisbat de Vic durant l'episcopal de Ramon Gaufred (1110-1145)» *Revista Catalana de Teologia*, 27 (2002), p. 257-293.

27. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum...*», op. cit., p. 257-262, núm. 644-691. Les quantitats de diner, no obstant, continuen tenint una relació explícita amb el tipus d'aliment a adquirir i, per tant, a consumir, bo i constituint una orientació alhora dietètica, com s'interpreta al comentari, p. 190-192. La distribució en mesos té a veure sens dubte amb la necessitat de facilitar el coneixement dels deures i serveis de cadascuna de les 12 pabordies de la seu.

la visita es fa una esgarjada i imprecisa referència a les fonts de rendes capitulars, a la qüestió 9, en què es pregunta si els clergues catedralicis paguen delme de les possessions pròpies o de les que tenen per l'església. Els canonges responen que no en saben res de res; feia ja més de dos segles que els béns comuns eren gestionats des de les administracions de pabordies.²⁸

El nombre d'integrants del capítol vigatà va variar al llarg del temps. Si al segle x el primer esment, com hem vist, ens parla d'una comunitat de tretze persones, al segle xi el col·lectiu va oscil·lar entre vint-i-cinc i trenta membres. El 1102, per exemple, signaren l'acta d'elecció del bisbe Arnau de Malla vint-i-nou clergues que s'anomenaven canonges. L'època de màxima bonança de la comunitat es podria situar entre la fi del segle xi i inicis del xiii, car el 1176, quan es crearen les dotze pabordies de la mensa canonical, el límit que la corporació -optimista- s'imposava era d'un màxim de quaranta prebendats. El 1229, el cardenal Joan d'Abbeville fixava en trenta el nombre de canonges, però les rendes anaren minvant durant aquest segle fins que el 1264 el nombre es reduí a vint.²⁹ Les visites *ad limina*, des del segle xvii, parlen regularment de vint-i-tres o vint-i-quatre canonges, que es reduïren a vint-i-dos en reservar una plaça per a la Inquisició; vint-i-tres és també el nombre que proporciona Villanueva en glossar la història del capítol.³⁰ Pel que fa als hàbits corals, el manament episcopal sobre la manera d'acostar-se al faristol del cor (ep. 7) ens informa que els canonges vigatans, segurament des de força abans de les darreries del tres-cents, vestien sobrepellís a l'estiu i es cobrien amb capes negres a l'hivern.

La visita de 1388 tradueix l'estat i la composició del capítol en aquell moment, tot i que amb una certa imprecisió. Així, a la primera qüestió, els canonges declaren que existeixen vint-i-dos prebendats, però a continuació especifiquen que aquests estan repartits en nou places presbiterals, set de diaconals i set de sotsdiaconals, una suma que dona vint-i-tres. En canvi, el recompte dels personatges de la llista subsegüent proporciona només vint-i-un noms. No és clar com cal resoldre aquesta oscil·lació, però una solució plausible passaria per considerar les dues prebendes que rebia l'abat de l'Estany, en aquell moment Berenguer de Prats.³¹ Això permetria continuar comptant vint-i-tres prebendes, però alhora vint-i-dues persones beneficiàries i vint-i-tres assistents.

28. Al final de la consuetudina d'Andreu Salmúnia, unes notes de vers 1250 regulen com cal procedir contra els clergues i laics que no paguen les quantitats preceptives a la mensa canonical. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum...*», p. 262, núm. 692-695.

29. A. PLADEVALL, «Catedral (o Sant Pere) de Vic...», p. 692. També J. M. MASNOU, «El manteniment del culte...», p. 166.

30. J. VILLANUEVA, *Viage Literario...*, vol. VI, 1821, p. 65; www.adg.org. L'any 1851 constaven vint-i-una prebendes, que amb el concordat quedaren reduïdes a onze. R. GARCÍA VILLOSLADA (dir.), *Historia de la Iglesia en España*, vol. V, Madrid, 1979, p. 206 (quadre VI).

31. A. PLADEVALL, «Santa Maria de l'Estany...», p. 206 i 211.

Tanmateix, la rellevància de l'abat de l'Estany (detentor de dues prebendes, canonge nat, possessor de l'Albergueria i suplent del bisbe en els pontificals) contrasta amb la seva completa absència del text de la visita que estem comentant. Que no fos present a Vic en aquelles dates es podria explicar per les dificultats que passava la comunitat de l'Estany, que potser retenien l'abat allí o en altres indrets. Cal tenir present que l'any 1364, amb la compra del castell d'Oló, els agustinians s'embrancharen en una sèrie de conflictes que van culminar amb el setge i destrucció de la canònica (1395) i el desplaçament momentani dels seus canonges a Manresa (1396-1410).³² No obstant això, tot i la seva importància, aquestes dificultats no aconsegueixen explicar suficientment, al nostre entendre, per què l'abat de l'Estany no és ni comptat en la nòmina dels canonges.

En qualsevol cas, els canonges de la catedral de Vic el 1388 eren majoritàriament reclutats entre famílies de la petita noblesa regional i alguns, com era freqüent, complementaven la seva prebenda amb altres beneficis, rectories de parròquies o altres ingressos. Felip d'Artigues, per exemple, era canonge i alhora rector de la Rodona, i a més exercí un temps de procurador del cardenal de Luna respecte del monestir de Casserres; el 1405 consta com a tresorer. També és el cas de canonges com Bartomeu Hospital, que era alhora sagristà de Santa Maria de Bohigues, al bisbat d'Elna, o com Antoni Rovira, que era simultàniament capellà comensal del rei,³³ per no citar més que aquests prebendats. Trobem entre la nòmina dels canonges, és clar, noms característics de la regió que alhora havien estat o serien per molt temps recurrents en el capítol vigatà: Rovira, de Coromina, de Malla o Despujol.

Algunes absències revelen un signe característic d'aquells temps, freqüent a totes les seus catedrals i altres comunitats eclesiàstiques. Una proporció variable però sempre present de prebendes (dignitats i alguna canongia) constituïen l'*apanage* de persones permanentment absents per raó d'altres oficis eclesiàstics de grau superior. El 1388 il·lustraven el fet l'ardiaca cardenal Santàngelo, o el canonge Jaume cardenal d'Aragó, bisbe de Sabina i alhora arquebisbe-administrador de València. Solien gestionar la seva prebenda per mitjà de procuradors; així Fortún Pérez Calvillo, probable germà del bisbe Fernando i resident a Calataiud, el 1398 estava nominalment al capdavant de la pabordia d'Agost, tenint entre els seus procuradors un dels canonges vigatans, de nou Felip d'Artigues.³⁴

32. A. PLADEVALL, «Santa Maria de l'Estany...», p. 211.

33. [J. RIPOLL I VILAMAJOR], *Notas para un catálogo de los prebendados de la Santa Yglesia Ausonense o de Vich dignos de memoria por su piedad, letras, nobleza ó por sus honoríficos empleos*, ms [a. 1840]; ABÈV/ACV, Col·lecció Ripoll, 68, f. 72, 80 i 88. Sense haver rastrejat en profunditat la documentació capitular, és també útil de consultar la documentació de 1342, 1368 i 1402 publicada per R. GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV...» i «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XV...».

34. [J. RIPOLL I VILAMAJOR], *Notas para un catálogo...*, f. 79.

Com a resultat d'aquests fets, les absències (o faltes en la residència) dels capitulars eren notables. Dels canonges anomenats el 1388, deu són presents i onze absents. Totes tres dignitats són absents, i només l'ardiaca i el precentor tenen privilegi d'absència. Un dels canonges simples absents es troba estudiant a Lleida, i dos més han acompanyat com a servidors -sense deixar la canongia- García Fernández de Heredia, antic bisbe de Vic i en el moment arquebisbe de Saragossa. Cinc en total són absents sense cap mena de justificació. Dels 10 canonges residents, només vuit -entre ells el tresorer- han acudit a respondre les qüestions del bisbe. Aquest clima d'absentisme o de gestió a distància mitjançant procuradors reflecteix una desvinculació generalitzada de la vida catedralícia pròpia de moltes seus baixmedievales amb capítols no reformats. És un panorama del tot semblant, per exemple, al que oferia el capítol de la catedral de Girona justament dos anys abans, que coneixem també gràcies a una interessantíssima visita pastoral.³⁵ A Vic, aquest estat de coses emmarca perfectament les respostes vagues, evasives o poc acurades proporcionen els canonges presents a les preguntes del visitador.

Aquest clima també traspua si contemplem els deures de les dignitats capitulars i el seu grau de compliment, francament millorable. El sagristà, per exemple, era el responsable del manteniment de les instal·lacions i de la seva neteja; el sotssagristà, ajudant seu (es pot deduir que també canonge), quedava encarregat de proclamar l'Evangeli en cinc festes de l'any; i cap dels dos, d'altra banda absents, no era gaire acurat envers aquests deures. El precentor havia d'exercir també en diverses misses, oficis i processons, cosa que no feia, ni mitjançant el substitut (subcentor o precentor menor, que no sabem si era canonge). Era també el responsable de la música, de la *schola* i de la formació dels seus integrants, i sembla que tot sovint uns i altres negligien les seves obligacions.

La visita deixa entreveure també la nòmina dels oficis capitulars, especialment -de nou- a través dels incompliments. Sens dubte l'ofici capitular més important era el de tresorer, probablement nascut el 1252 per gestionar la caixa de dipòsits de la sagristia de la catedral.³⁶ El text de 1388 el mostra gairebé assimilat a dignitat i conferit a un canonge, tot i que en documentació d'inicis del segle següent es veu com esdevingué freqüent compartir l'ofici entre dos canonges. Que els seus noms canviïn gairebé cada any³⁷ podria significar que la tresoreria s'assignava entre

35. M. SUREDA, *Els precedents de la Catedral de Santa Maria de Girona. De la plaça religiosa del fòrum romà al conjunt arquitectònic de la seu romànica*, tesi doctoral, Universitat de Girona, 2008, p. 684 (accessible a www.tdx.cat).

36. J.M. MASNOU, «El manteniment del culte...», 168-169.

37. El 1342, el bisbe Galceran Sacosta conferia la tresoreria al seu parent Pere Joan Avenc, simple clergue, no sense polèmica; al càrrec hi anava annexa una canongia amb la seva prebenda. R. GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV...», p. 379. Els apèndixs a l'inventari de 1402 ens donen, per contra, la llista de la tresoreria col·legiada per uns quants anys d'aquell període. 1405: Felip d'Artigues i Guillem de Parra. 1409:

els capitulars per períodes més o menys regulars, com devia passar anualment amb les pabordies, fins que en algun moment la tresoreria acabà per ser annexada no només a un canonicat, sinó a la mateixa dignitat de sagristà.³⁸ Quant al funcionament ordinari de la seu, pel que preocupava a la visita que comentem, el tresorerer era el responsable últim de qüestions molt propícies a la polèmica, com ara garantir el manteniment de les lluminàries o oficiar els enterraments. No cal dir que tot això ho feia un subordinat seu, el servidor del tresorerer, que citarem tot seguit entre els oficis subalterns i que destaca per la transcendència dels seus incompliments, justificada pel tresorerer, en part, per l'exigüitat de les rendes. Un altre canonge -en aquest cas, com hem vist, Felip d'Artigues- s'encarregava en aquell moment de les tasques rectorals de la parròquia de la catedral, amb seu a santa Maria la Rodona. És possible -però no segur- que fos també entre els canonges que es designessin dos altres oficis capitulars que apareixen en la declaració de falles: el capellà major, encarregat de les misses matutinals més importants de l'any (indueix a pensar-ho que es prevegi la seva substitució per part d'un canonge o d'un porcioner, i no d'un beneficiat) i el rector dels aniversaris, que sembla encarregar-se de les commemoracions de difunts. També un dels prebendats devia assumir la funció d'obrer, encarregat de seguir i supervisar els treballs a la fàbrica de la catedral; surt esmentat, sense més precisions, en nombrosos mandats episcopals relatius a la necessitat de determinades reparacions materials al temple. El canonge alberguer, per últim, ja hem dit que s'hauria d'identificar teòricament amb l'abat de l'Estany, del qual la visita de 1388 no en dona notícia.

Com s'ha pogut deduir, i com també passava en la majoria de seus de l'època, els que portaven el pes del culte quotidià i la cura d'ànimes eren no pas els canonges, sinó una sèrie de clergues subalterns. De la visita es dedueix que encapçalaven aquest col·lectiu tres càrrecs gairebé anàlegs a canonges (són citats entre els prebendats en la resposta canonical, ep. 4), els anomenats *portionarii*, és a dir, clergues no canonges però que obtenien porció canonical. Es pot interpretar que aquestes places foren creades amb l'objectiu de sustentar el culte i les funcions públiques de la seu, perquè duen els títols d'alberguer (el 1388 Salvador de Quer; es tracta, per tant, del substitut efectiu de l'abat de l'Estany, possessor de l'Albergueria de la seu) i monjo major (Nicolau Mateu), als quals s'afegeix

Bernat Despujol i Guillem de Parra. 1410: Jaume Taulats i Francesc de Coromina. 1411: Francesc de Ferriol i Ferrer Eruga. 1412: Joan Dacs, sotssagristà, i Jaufred de Riudeperes. 1414: Jaume Taulats i Ramon de Cortils. R GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle xv...», p. 162-163.

38. Ja en els inventaris de principis del segle xv sembla que es consideren tot u els béns recomptats de la sagristia i de la tresoreria (R GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle xv...», p. 181-182). A partir de les visites *ad limina* d'època moderna, sembla clar que almenys vers 1618 ja era consumada la unió entre el càrrec de tresorerer i la dignitat de sagristà major (consulteu les visites *ad limina* a www.adg.org).

l'expressió *socii archidiaconi*.³⁹ En aquest darrer cas es fa evident que l'ardiaca també es proveí d'almenys un auxiliar (probablement en aquest cas el tercer clergue anomenat porcioner, Jaume Cebrià) per suplir-lo en les seves funcions. De la mateixa manera, al costat del monjo major hi havia un monjo menor o campaner, encarregat dels tocs, de l'encesa d'algunes llànties i alhora de proveir l'aigua i la sal per al salpàs. Devia sustentar-se mitjançant un benefici encara menys dotat que el del seu superior. Fos aquesta o una altra la causa de desmotivació, el cas és que el bisbe l'acusa de negligent: toca tard a matines (potser s'adorm; es pot pensar que residia a la pròpia seu) i per poc temps quan es tracta de fer fugir les tempestes, segons les indicacions dels domers. Aquests domers, que eren dos (el 1388 Pere de Puig -o Despuig- i Guillem d'Arcarons), eren els clergues que estaven al càrrec de la cura d'ànimes, encarregats especialment de dir les misses matutines dels diumenges ordinaris i de l'aspersió prèvia, així com també d'administrar el viàtic als moribunds a qualsevol hora, d'escoltar les confessions i, en els dies de tempesta, de fer pujar al campanar unes relíquies (segurament de la Vera Creu) i dir-hi les oracions contra les tempestats. Tot i que els canonges ja han declarat -potser una mica alegrement- que els domers són idonis, discrets i diligents (pregunta 3), en realitat ens adonem que a vegades ni l'un ni l'altre diuen les misses que els toquen, que algun cop han deixat una confessió a mig oir i que quan hi ha tempesta fan el ronso a l'hora de pujar al campanar.

El servidor del tresorer, un altre dels beneficiats substituïts, carregava com ja hem dit amb un número molt important de tasques derivades de l'ofici del seu patró, entre les quals les de mantenir les llànties, administrar pa, vi i aigua als clergues que deien la missa i obrir i tancar les reixes de les capelles pertinents. Les seves falles són especialment notades perquè poden impedir greument el funcionament normal de la seu, sobretot quan no obrint les reixes queden privats determinats trànsits, algunes llànties no són enceses quan tocaria (i per tant s'entén que es malversen o es negligeixen les rendes corresponents) o resulta que els qui diuen les misses es troben sense pa, amb l'aigua bruta o amb el vi agre. A més, el servidor del tresorer de 1388,⁴⁰ pel que sembla, no s'entenia gaire bé amb els domers, que el qualifiquen d'*ingratus*. També era aquest subaltern l'encarregat d'aixecar inventari dels béns de la tresoreria i de la sagristia, sobretot en deixar o accedir al càrrec. Gràcies a aquests inventaris sabem els noms d'alguns dels regents subalterns o servidors de la tresoreria d'altres anys, sempre clergues beneficiats; per exemple, el 1368 deixava el càrrec el beneficiat Guillem d'Arcarons, el

39. No ens queda clar sentit d'aquest plural. No sabem si la categoria afectava tots tres porcioners o només el darrer.

40. La visita de 1388 no ens aclareix el seu nom. Potser era Antoni Maçana, l'únic beneficiat interrogat juntament amb l'alberguer i els domers.

mateix que a la visita de 1388 apareix com a domer,⁴¹ la qual cosa podria indicar una via de promoció dins de l'organigrama catedralici.

Cal afegir segurament al recompte el succentor, suplent del precentor, i encara el porter, que tot i no aparèixer a la nostra visita és àmpliament documentat per l'existència dels deu *Libri porterii* de l'Arxiu Capitular.⁴² Tot plegat fa un total de nou clergues subordinats, dels quals tres són assimilats a canonges i sis constitueixen beneficis simples amb responsabilitats comunitàries. A més d'aquests, cal comptar un número indeterminat d'*scholares*, que tampoc acudeixen a cantar els oficis sempre que els toca.

Més enllà d'aquest col·lectiu, per fer-se una idea del número total dels pobladors de la seu cal tenir present l'existència dels beneficiats simples d'institució particular, que només havien de complir les obligacions culturals estipulades pels respectius fundadors en els seus testaments. Normalment es tractava de la celebració de misses en un o altre altar secundari del temple, i a vegades també del rès d'algunes o de totes les hores canòniques, sovint junt amb la resta de residents al cor. Sabem també que cada altar de la seu tenia un rector, nom que segurament rebia el primer dels beneficiats de cada títol; dotze d'entre ells tenien dret a porció en algunes festes assenyalades, segons les notes finals incloses a la consuetudina d'Andreu Salmúnia.⁴³ A la nostra visita només consta l'esment lacònic de *pluribus aliis presbiteris dictae ecclesiae*; l'absència de la *visitatio rerum* ens impedeix de fer-ne el recompte detallat. Més endavant en el temps, el text de la visita pastoral de 1442-1443 permet deduir l'existència de cinquanta beneficiats en aquell moment, que complien les seves funcions als diferents altars del temple.⁴⁴ A la visita, com tornarem a dir, també es veu com alguns d'ells no complien amb les seves obligacions culturals, fet que als ulls del bisbe perjudicava tant la seva ànima com la dels fundadors dels beneficis respectius, destinataris dels sufragis.

Regular totes les activitats dels integrants dels diferents col·lectius per ajudar a controlar el seu compliment va ser una preocupació recurrent dels canonges i sobretot també dels bisbes que regiren la seu en aquest període. Ja hem dit que un context semblant es pot identificar durant el

41. R. GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV...», p. 379-382. Vegeu aquesta referència i l'altra citada del mateix autor per als noms d'alguns d'aquests beneficiats.

42. ABEV: ACV 4.1.18.01.

43. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum*...», p. 262, núm. 696; copiat de nou a la p. 263, núm. 702.

44. ABEV, *Visites Pastorals*, Vol. 1201/02, f. 1-21. La visita *ad limina* de 1610, tanmateix, declara 177 beneficis a la seu, xifra que contrasta amb el còmput de només setanta-sis preveres ordenats; a banda de la col·lació a simples clergues, es pot suposar que molts devien haver quedat annexats entre ells o a canonicats. El bisbe Sarmentero ja els havia reduït a vuitanta-un l'any 1769 (www.adg.org), i de totes maneres el 1851 ja eren només 71, que amb el concordat quedaren reduïts a dotze (R. GARCÍA VILLOSLADA (dir.), *Historia de la Iglesia en España*, vol. V, p. 206, quadre VI).

pontificat de Guillem de Tavertet, amb la redacció del *Liber Dotationum*, del capbreu del ferial i de la consuetua; al final d'aquesta darrera, poc abans de 1250, es van anotar dades que fan pensar en els estatuts posteriors, com la regulació de les distribucions canòniques en cada mes de l'any o algunes de les tasques de l'ardiaca o del sagristà.⁴⁵ Fent un pas més enllà, el 1366 el bisbe Ramon de Bellera ordenava la compilació d'un volum amb tots els estatuts relatius a deures dels oficis catedralicis i normes de funcionament dels diferents col·lectius del clergat de la seu. En el nostre text ja hem vist que es fa referència constant a un «col·lectari», i en aquest sentit, tot i que la denominació no sigui gens unívoca, es pot tenir present que l'inventari de 1368 ja identificava un «altro collectari que tenen tot lo dia al cor»,⁴⁶ que bé podria ser aquest que comentem. En tot cas, el volum confeït per iniciativa del bisbe Bellera, probablement el mateix que tingué a les mans el bisbe Pérez Calvillo, es conserva sortosament a l'ABEV,⁴⁷ i per tant hi podríem cercar les respostes que es donaren al bisbe l'any 1388. Passats només uns vint anys d'ençà de la compilació del volum, és normal que la importància i utilitat dels estatuts capitulars recollits al col·lectari, a l'hora de respondre les qüestions episcopals, fos ben present en la consciència col·lectiva dels interrogats, encara que alguns no complissin amb les obligacions que s'estipulaven al llibre. L'estudi d'aquestes interessantíssimes fonts permetria situar més precisament les funcions i, alhora, els defectes comentats a la nostra visita.

Segons el que es desprèn del text, doncs, a finals del tres-cents més de la meitat dels canonges eren absents -alguns residien a Roma o en altres indrets allunyats de la capital diocesana- i els deures de les dignitats i dels oficis capitulars eren incomplets de manera recurrent; semblaria que els canonges s'havien inhibit relativament del funcionament de la seu. Eren els oficials subalterns i els beneficiats amb responsabilitats comunitàries els encarregats del sosteniment del culte diari, i encara també amb falles notòries. Entre els beneficiats particulars, alguns tampoc no destacaven pel seu zel. En resum, quant al clergat de la seu de Vic el 1388, especialment quant als prebendats, es pot dir que la catedral vigatana havia esdevingut l'«ombra d'ella mateixa», en una expressió de Josep M.

45. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum...*», p. 257-263, núm. 644-702.

46. R. GINEBRA, «Joies, ornaments i llibres a la catedral de Vic al segle XIV...», p. 411.

47. Es tracta del volum de constitucions capitulars ACV, cal. 31, 24: la norma més antiga que s'hi consignà data de 1293 i la més moderna de 1346. Al f. 29 s'hi especifica: «Super contentis in isto volumine fuit retenta deliberatio usque ad capitulum generalem quod celebrabitur anno domini M^o CCC^o sexagesimo septimo», cosa que certifica la seva datació amb (no gaire) anterioritat a 1367. La confirmació del manament episcopal ens el proporciona un altre col·lectari de l'Arxiu Capitular, l'ACV, cal. 31, 24 bis (*Liber constitutionum illustris capituli vicensis*), el qual, tot i ésser redactat ja dins el quatre-cents avançat, s'encaçala amb una còpia de l'ordre del bisbe Bellera de 1366 de compilar els estatuts (f. 1 i seg.). No obstant, la col·lecció de constitucions capitulars més exhaustiva és tardana: data del segle XVIII i recull les normes dels anteriors volums (ACV, cal. 31, 27: *Llibre de Constitucions y Ordinacions de la Santa Iglesia Catedral de Vich*).

Marquès per a la seu de Girona del mateix període i que es podria aplicar a totes les seus de la Catalunya Vella i moltes altres d'Europa. L'ombra, s'entén, respecte d'un període considerat ideal, el de les restauracions altmedievales (a grans trets entre els segles X i XII), durant el qual la implicació dels canonges vigatans en el funcionament de la seva seu, tot i els matisos ja destacats per la historiografia, devia arribar almenys una mica més enllà del que ho feia a finals del segle XIV.

EL MARC ARQUITECTÒNIC

Tot i que, com ja s'ha comentat diverses vegades, falta en aquesta visita el desplegament de la *visitatio rerum*, que ens hauria pogut proporcionar una interessant seqüència física a través de l'ordre de visitació dels altars, hi ha tota una sèrie de detalls textuais que faciliten informació sobre l'estat de l'edifici catedralici, en aquells moments consistent -amb poca diferència- en la fàbrica romànica promoguda pel bisbe Oliba i dedicada el 1038. D'aquest temple sabem que comptava amb una sola nau, un transsepte considerable al qual s'obrien algunes absidioles o capelles i d'un presbiteri profund amb cripta-sala. Al braç nord del transsepte s'hi adossava un campanar, encara existent avui, i per la banda de migdia existia un claustre que llindava amb les dependències capitulars i segurament també amb les episcopals.⁴⁸ La façana de ponent havia estat reformada al segle XII, amb la possible addició de decoració escultòrica i amb la instal·lació d'un altar en un pis elevat damunt la porta, precedida així per una galilea o pòrtic.⁴⁹ Immediatament a ponent, existia la capella de santa Maria la Rodona, en la nostra cronologia segons el seu estat reconstruït vers 1180.⁵⁰

Algunes modificacions, però, ja havien estat empreses. L'obra del claustre gòtic, per exemple, l'inici de la qual es decidí el 1318, ja estava del tot completa, perquè sabem que el 1360 ja circulaven processons per les galeries; igualment, la sala capitular esmentada en la visita havia de ser també la nova, és a dir, l'actual capella del Sant Esperit, sense les darreres modificacions.⁵¹ Tanmateix, com ja notaven Gudiol i més

48. Com a referències generals, vegeu J. GUDIOL, *Els claustres...*, i especialment el resultat d'anys d'investigació d'E. Junyent, publicat a X. BARRAL, *La catedral romànica de Vic*, Barcelona, 1979. També sintetitzen molts d'aquests continguts els articles d'Antoni Pladevall i de Joan A. Adell dedicats a la seu romànica dins *Catalunya Romànica III. Osona II*, Barcelona, 1986.

49. En recull les referències i en proposa localització F. ESPAÑOL, «Massifs occidentaux dans l'architecture romane catalane», *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, XXVII (1996), p. 57-77.

50. E. JUNYENT, «La iglesia de la Rodona», *Ausa*, vol. 2, núm. 20 (1957), p. 447-453; X. BARRAL, *La catedral...*, p. 107-113; resultat de les darreres excavacions arqueològiques a C. SUBIRANAS, «L'església de Santa Maria de la Rodona, Osona», *Arqueologia Medieval*, 1 (2004), p. 8-31.

51. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 31-40; V. JIMÉNEZ, «El mestre Antoni Valls a la catedral de Vic: noves dades documentals», *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, XIX (2006-2007), p. 139-141.

recentment Jiménez, hi havia encara almenys alguns detalls per enllestir. La visita de 1388 ho confirma: el bisbe aplica les multes imposades als clergues que no compleixen les seves obligacions *operi claustrum predictae ecclesiae nostrae vicensis*. Devia restar, tanmateix, alguna part practicable de les velles estructures. Sabem que l'edifici contigu i paral·lel a l'ala de llevant del claustre inferior, a tocar del final del carrer de l'albergueria, l'any 1322 encara en ús, s'anomenava «canongia»,⁵² i podem suposar que s'havia dreçat en el marc de la campanya constructiva de mitjan segle xi⁵³. Seria un bon candidat a ser considerat el *granerium sive cellarium* del capítol de Vic esmentat el 1388, si no fos que l'existència, fins a dates ben recents, de l'edifici anomenat «Graner del Capítol» al nord de la catedral, prop del cloquer, ens impedeix de proposar amb seguretat aquesta atribució directa.⁵⁴ Encara ens quedaria la *domus aliqua comunis* que esmenta el visitador amb més aviat poca seguretat; un tal apel·latiu respondria bé a una estança també anomenada «canònica», segons un esquema ben atestat en conjunts catedralicis catalans i especialment provençals del segle xi.⁵⁵ L'altre nom contingut en aquesta enigmàtica enumeració, l'*abbacia*, té per a nosaltres un significat obscur i en tot cas no és pas evident que s'hagi de relacionar amb les restes de l'antic claustre.⁵⁶ Per desgràcia, de tot això els canonges declaren no saber-ne res de res.

Al contrari del claustre, l'interior de la seu sí que devia conservar la major part de les seves característiques originals remuntables al segle xi. És un fet remarcable, perquè així la de 1388 esdevé l'única visita que es desenvolupa en el marc arquitectònic romànic inalterat en els seus trets substancials. En aquesta època no havien estat encara iniciades les importants obres de reforma de la zona del transsepte, empreses vers 1400,⁵⁷ ni s'havia oblidat la cripta-sala. Del text es dedueix molt clarament que l'altar major de sant Pere es troba tancat dins unes reixes -que devien trobar-se al pla del presbiteri major damunt de la cripta o

52. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 15, on es caracteritza l'indret com una àrea transitable entre el carrer de l'Albergueria i el claustre catedralic; encara es veu avui, al final del dit carrer, un gran arc paredat que podria ser testimoni d'aquest sistema de circulació, a falta d'estudis més precisos. A banda del volum citat de *Catalunya Romànica*, vegeu-ne una síntesi recent a la fitxa del claustre de la seu de Vic (G. Boto) dins J. YARZA, G. BOTO (coords), *Claustros románicos hispanos*, Lleó, 2003.

53. Dades resumides a M. SUREDA, *Els precedents de la Catedral...*, p. 725-726.

54. R. ORDEIG, *Els estudiants de Vic i el Col·legi de Sant Josep*, Vic, 1997, p. 86. Fos on fos aquest celler, sembla difícil que el 1388 s'hi anessin a cercar queviures per a la distribució en espècie, pràctica que vers 1250 era ja força limitada, com s'ha vist.

55. M. SUREDA, *Els precedents de la Catedral...*, p. 551-552.

56. Ni al segle xiv ni a l'xi, el capítol de Vic no tingué abats. L'existència secular, al solar de l'actual Museu Episcopal, de la casa de l'Ardiaca (R. ORDEIG, *Els estudiants de Vic...*, p. 54 i 86) permetria pensar en l'existència, a Vic i no gaire lluny de la seu, d'una hipotètica residència semblantment assignada a l'abat de l'Estany, del qual hem parlat més amunt. Però fins i tot en aquest cas costaria d'explicar la relació aparentment immediata, o fins i tot d'equivalència, que manté aquesta *abbacia* amb un celler, un graner o una casa canonical comuna, tal com sembla indicar el text de la visita.

57. V. JIMÉNEZ, «El mestre Antoni Valls...», p. 141-146.

als seus accessos-, però també que l'altar de sant Pere a la Confessió (això és, l'altar principal de la cripta), en ple funcionament, comptava igualment amb una tanca metàl·lica similar. D'altra banda, el qualificatiu de «major» aplicat a l'altar de la Confessió revela la presència en aquesta cripta de diversos altars. Igualment apareix, encara que només en l'única frase no escamotejada de la *visitatio rerum*, l'altar de santa Maria del Cor, que havia estat promogut per Andreu Salmúnia i dedicat l'any 1205 pel bisbe Guillem de Tavertet.⁵⁸ L'altar de sant Nicolau tantes vegades esmentat es trobava segons Gudiol a l'interior de la nau, al costat de migdia del primer tram; no al claustre baix com proposava Villanueva i on efectivament anà a parar més tard.⁵⁹ És una localització molt convenient a la celebració d'unes misses matutines, com es veu, molt populars i concorregudes, fins al punt que aquest altar era un lloc estratègic per a facilitar la comunió dels fidels. Per això el bisbe ordena construir un sagrari a prop seu. És possible que s'haguessin produït dins de la seu algunes variacions en el nivell de circulació: altrament no s'entendria que les piques beneiteres de la capella dels sants Bernat i Pau haguessin quedat tan baixes que els gossos poguessin anar-hi a beure. Pel que fa a la capella parroquial de la Rodona, és interessant l'esment d'uns *scamna sive sitia lapidea* que cal interpretar que es troben al perímetre exterior de l'església, mirant a la plaça de santa Maria.

A banda de la localització i identificació d'espais, en correspondència amb el magre compliment de les obligacions dels clergues responsables la visita mostra també un estat de certa deixadesa que cal esmenar: les neteges no són regulars, la pica baptismal major encara s'ha de tapar amb una tapadora de coure (devia ser descoberta o mal coberta; una preocupació constant dels visitadors de tot temps era la d'evitar la brutícia en l'aigua de batejar) i la menor s'ha de reparar perquè està trencada; el sostre, a més, és ple d'herbes. Més enllà d'aquests desperfectes més vistents, en termes generals s'indica que cal atendre els llocs que necessiten reparació, que devien ser uns quants.

LA VIDA LITÚRGICA I ELS SAGRAMENTS

Per sort, coneixem bé el desenvolupament de la litúrgia a la catedral de Vic en els segles baixmedievals, gràcies a la conservació de la consuetudina del canonge Andreu Salmúnia, escrita entre 1216 i 1228 i editada i estudiada per M.S. Gros.⁶⁰ En el seu marc cal situar els esments de tipus litúrgic presents a la visita de 1388, interessants tot i que no extraordinàriament abundants. La comparació de les dues fonts, junt amb d'altres, mereixeria un estudi més aprofundit que la simple glossa que ací presentem.

58. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum...*», p. 178.

59. J. GUDIOL, *Els claustres...*, p. 25-27.

60. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum...*».

Pel que fa a l'ofici, el 1388 el monjo menor ha de tocar les campanes per anunciar totes les hores canòniques: matines (les toca tard), laudes, tèrcia, vespres i completes. No s'esmenten les altres hores menors, però com que són contemplades a la consuetudina de Salmúnia podem suposar que també eren assenyalades amb sengles tocs de campana, com ho eren igualment les misses. L'assistència coral per part dels clergues era, com a mínim, desigual. La podem valorar a partir d'un simple detall: els qui havien de dir les misses tenien el deure d'acudir a les matines del dia, i sovint no hi anaven. Privant-los de dir la missa si no anaven a matines, el bisbe Pérez Calvillo els privava dels emoluments corresponents, a banda de les altres penes que els podia imposar. La salmòdia es devia cantar, com era costum a les catedrals, a cors alternats (ací el cor del bisbe i el cor de l'ardiaca). El bisbe demana al precentor que canti complet el primer vers de cada salm, per tal d'assegurar a la clerecia la el to modal i la seva corresponent cadència. Podem imaginar les conseqüències poc edificants que devia tenir no saber amb certesa amb quina melodia s'havien de cantar els versos. La nota pietosa quant a l'ofici ens la proporciona el mateix bisbe en ordenar que, abans d'iniciar l'hora corresponent amb el vers invitori «*Deus in adiutorium*», caldrà que els responsables d'iniciar el rès donin un cop al seient de fusta, que serà el senyal per resar un parenostre a mitja veu; l'objectiu era el d'excitar el fervor dels participants.

Quant a les misses, identifiquem clarament la missa major o conventual a l'altar major de sant Pere, celebrada després de tèrcia per un canonge o un porcioner, i eventualment pel bisbe o pels seus substituïts. Es remarca que quan el bisbe celebra a l'altar major ningú més no pot celebrar dins les reixes del presbiteri, per exemple a l'altar de santa Maria del cor que hi havia. També sabem que a l'altar major es deia una missa de la Mare de Déu en dissabte. Encara més clarament que aquestes documentem la missa matutinal, que es diu diàriament, després de laudes, a l'altar de sant Nicolau, al de sant Pere a la Confessió (és a dir a la cripta), o en altres altars de la seu no especificats. La missa matutinal l'havia de dir, en els dies principals, el capellà major, i en els diumenges ordinaris els domers, alternativament per setmanes; teòricament, el que aquella setmana no celebrava assistia el seu company. Aquesta missa matutinal sembla ser, per tant, la celebració regular principal de la cura d'ànimes a la catedral, fet que concorda amb les atribucions parroquials que la consuetudina de Salmúnia atorga a l'altar de sant Nicolau.⁶¹ L'assistència abundant de fidels a aquesta missa es corrobora amb la importància donada a l'aspersió immediatament anterior a la missa dominical, amb la necessitat de tenir-hi un sagrari per a facilitar la comunió dels fidels i sobretot amb la prohibició del bisbe que els domers vagin ells mateixos a recaptar les ofrenes, tot vagarejant per l'església: com que el motiu de la

61. M.S. GROS, «El *Liber consuetudinum*...», p. 198, núm. 38.

prohibició és que els clergues no hagin de passar indecorosament entre laics i dones, l'expressió podria suggerir una certa aflluència.

Devia ser també força abundant l'assistència a les misses que es deien a la capella de la Rodona, on radicaven també funcions parroquials, tot i les faltes freqüents tant del rector com dels beneficiats que hi havia assignats. Les misses dites a la Rodona degueren entrar en certa competència amb les matutinals de la seu, tan concorregudes; en tot cas, perquè les primeres no destorbessin les segones, el bisbe mana que els diumenges i festius les campanes de la Rodona no toquin a missa si el prefaci de la missa matutina de la catedral ja ha començat. El fet potser és un reflex, o la seqüel·la, d'hipotètics conflictes entre els altars de la Rodona i de sant Nicolau, tots dos dotats de categoria parroquial. Valdria la pena aclarir amb investigacions més aprofundides l'origen i les vicissituds d'aquesta convivència problemàtica.

L'assistència sembla que prou abundant de poble a les misses no podia suplir alguns defectes que el bisbe també mirava d'esmenar. De cares als fidels, el bisbe els recorda que tenen l'obligació de confessar-se i combregar almenys un cop l'any, seguint les disposicions del cànon XXI del concili Laterà IV. Els qui abans del 15 d'agost de 1388 no haguessin acreditat la confessió i comunió podien considerar-se excomunicats, i si morien abans de regularitzar la seva situació no podrien rebre cristiana sepultura. Ja hem vist que la tebior en les pràctiques també podia trobar-se entre els clergues: el bisbe ha de recordar als domers i al rector de la Rodona la seva obligació de dir les misses que els pertocuen, i als primers l'obligació d'administrar el viàtic i d'oïr completes les confessions. El prelat dicta al mateix temps disposicions destinades a assegurar que els sacerdots, especialment els beneficiats responsables d'actes de culte en memòria dels fundadors dels beneficis, celebrin almenys tres cops per setmana. En aquest cas es combina la voluntat de donar compliment efectiu a les intencions dels fundadors de beneficis -es tracta, doncs, d'un problema d'incompliment de pactes i de malbaratament de rendes- i la necessitat de cuidar la vida espiritual dels preveres mitjançant la celebració assídua de la missa.

CLOENDA: LA SEU DE VIC A FINALS DEL SEGLE XIV

El comentari de la visita pastoral de 1388 ens ha permès passejar-nos per la catedral de Vic en aquest moment de la baixa edat mitjana. Hi podem identificar amb força claredat el reflex de les tradicions corporatives i litúrgiques originades en el si del capítol durant els segles anteriors, però en un estat una mica degradat, fruit de la minva d'algunes fonts de nodriment econòmic, de l'absentisme més o menys generalitzat i, al capdavall, de la inèrcia del temps i de les persones. La mateixa degradació sembla afectar l'edifici, que encara que aparentment pugui hostatjar amb certa dignitat les celebracions és clar que necessita diverses

reparacions, algunes d'elles urgents, com ara reparar la fractura de la pica baptismal menor o recol·locar les piques de la capella dels sants Bernat i Pau, on s'abeuren els gossos. L'òptica particular del bisbe Pérez Calvillo -certament un home meticulós, com demostra el seu qüestionari- potser indueix a magnificar alguns defectes no cabdals, però aquesta ponderació necessària no és suficient per esborrar la imatge d'una seu que no funciona amb tota la correcció amb què ho hauria de fer.

No es tracta, de cap manera, d'una mancança exclusiva de la seu vigatana, sinó que troba el seu paral·lel en l'estat de moltes catedrals i col·legiates catalanes i europees de l'època. Sí que resulta relativament original, per la data tardana, el fet que es pugui tractar del primer cop que el bisbe de Vic visita canònicament la seva seu. En tot cas, com que traspua el clima del moment, per això mateix les mesures correctores episcopals també responen, al seu torn, a l'esperit de reforma imperant entre molts prelats d'aquell temps, i que a Vic ja tenia els seus antecedents en bisbes com Guillem de Tavertet o Ramon de Bellera, que també pretengueren intervenir en el funcionament de les administracions catedralícies per mirar de regularitzar-lo. Gairebé dos segles abans que el Concili de Trento no significués un nou i més ambició impuls reformista, el bisbe Pérez Calvillo intentava esmenar aquest ambient de deixadesa amb una meticulositat en alguns aspectes superior a la de les visites pastorals del segle següent. Pel que fa als deures pastorals, oficis gestors i costums morals, no sabem si el bisbe aconseguí plenament els seus propòsits; la conflictivitat contínua amb el capítol i el trasllat del prelat, pocs anys després, a Tarassona són factors que no inviten a assegurar-ho. Pel que fa a l'edifici, en canvi, tenim constància que vers 1400 s'emprengué una important reforma de la capçalera i el transsepte de la seu, tot i que es fa difícil precisar fins a quin punt caldria posar-la en relació directa amb les mancances resseguides en la visita de 1388.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1388, maig, 20-21 i juny, 18. Vic.

Fernando Pérez Calvillo, bisbe de Vic, visita la Catedral de Vic, interroga diverses persones i dicta disposicions correctives dels defectes observats.

O: perdut.

a: còpia abreujada, s. xvii. ABEV, Visites Pastorals, Vol. 1200/04.

Edició ex «a».⁶²

Copia simple de la visita en la present Iglesia Cathedral de Vich feta per lo Illm. y Rvm. Sr. Don Fernando de bona memòria Bisbe de Vich en lo any 1388.⁶³

/f. 1/ Hoc est exemplum bene et fideliter sumptum a quibusdam capitulis et clausulis positis et contentis interpolatim in quodam libro visitationis facta de ecclesia et diocesi vicensi per admodum Illustrissimum et Reverendissimum Dominum domnum Ferdinandum, bonae memoriae quondam episcopum vicensem, in scribania vicariatus Reverendissimi Domini vicensis Episcopi bene recondito et conservato, quarum quidem clausularum et capitulorum tenor scriptus est talis:

[1. Ritus inicials]

Anno a Nativitate Domini millesimo trescentesimo octuagesimo octavo, die mercurii commemorata vigesima mensis madii, Reverendus in Christo pater et Dominus domnus Ferdinandus, miseratione divina Episcopus vicensis, voluit prout est debito sui pastoralis officii tenebatur in sua vicensis ecclesia visitationis officii exercere. Audito primo Missa sancti Spiritus ac deinde sermone ad clerum et populum per eundem facto, presentibusque venerabilibus ac discretis Bernardo de Avi, Thoma Pastoris, Berengario de Vilagayano, Arnaldo de Condomina, Bartholomeo Hospitalis, Philippo de Artigis, Anthonio Rovira, Guillermo Sagarra, Bernardo de Podiolo, Gilaberto de Medalia, canonicis dictae ecclesiae; Guillermo Darcharons et Petro de Podio, ebdomedariis; Salvatore de Quero, alberguerio; Nicholao Mathei, monacho majori; Jacobo Cipriani, socii Archidiaconi; Petro Januarii, Anthonio Maçana, Guilermo de Manso et pluribus aliis presbiteris dictae ecclesiae; presentibusque etiam in dictis Missa et sermone venerabilibus Jacobo Sala, Francisco de Cuspineda, Berengario de Molendino, Petro de Man-

62. S'ha regularitzat l'ús de u/v i de i/j. Per mor d'una millor comprensió del text, s'ha normalitzat la puntuació i les majúscules; també s'ha elaborat la distribució del text en paràgrafs i s'han inclòs epígrafs numerats. Aquests darrers, així com altres afegitons al text per part de l'editor, es troben sempre entre claudàtors.

63. Inscripció a la coberta. Recentment, en llapis, s'hi ha anotat el següent: «Procedeix de l'arxiu del Capbreu. AEV. 1200^D.1388.»

so, conciliariis civitatis Vici; Raymundo de Serradello, Francisco Jurdi, Petro de Podio Bachone, Petro de Casacuberta, Petro Franch draperio, Nicholao Mathei notario, Raymundo de Solano et pluribus aliis civibus dictae civitatis Vicensis professit ad dictam visitationem in dicta ecclesia faciendam per modum inferius ordinatum.

[2. *Visitatio rerum*]

Et primo presentibus dictis venerabilibus canonicis, ebdomedariis aliisque presbiteris et beneficiatis superius nominati et pluribus aliis, recognovit cum debita reverentia sacratissimum Corpus Christi et deinde Altare Majus sub invocatione Beati Petri institutum et consecratum veniens recognovit lineas corporalia et cetera ornamenta dicti altaris et invenit omnia bene disposita excepto quod armarium quod est retro dictum altare est renovandum et aliud de novo fiendum.

/f. 1v/ Item recognovit altare Beate Marie de Choro in quo sunt septem beneficiati videlicet Bernardus Sala etc.

[3. Comença la *inquisitio hominum*. Qüestionari adreçat als canonges]

Et subsequenter eadem die mercurii prefatus reverendus dominus vicensis Episcopus, continuando dictum officium visitationis, constitutus personaliter in domo Capituli claustrum novi dicte sedis, presente Johanne de Casserris, licenciato in decretis, et Benedicto de Fontibus Claris, Archipresbitero Calata pibii,⁶⁴ vicariis generalibus dicti domini Episcopi, et Petro Sesderis, licenciato in decretis, officiali vicensis, Nicholao Mathei, monacho majori dictae sedis vicensis, testibus ad hec vocatis constitutis ibidem, Bernardo de Albi, Thoma Pastoris, Berengario de Vilagayano, Arnaldo de Condamina thesaurario, Bartholomeo Hospitalis, Philippo de Artigiis, Anthonio Roviras et Guilermo Sapparra canonicis supradictis, incepit inquirere super capitulis infrascriptis, ortando dictos canonicos et monendo ut super contentis in dictis capitulis tam circa ea quae contingunt quam alios plenam et meram dicerent veritatem videlicet super his qua notoria essent, super quibus dictus Episcopus inquirere exercendo suum officium visitationis intendebat, quorum quidem capitulorum tenor sequitur sub his verbis:

1. Queratur quot sunt in ecclesia canonici aut clerici sive capellani, et qui sunt, et quot beneficia habent, et qui resident, et scribantur nomina eorum.
2. Item si horis debitis pulsatur ad horas nocturnas et diurnas, et si canonici, rectores, vicarii et alii beneficiati bene veniunt ad ecclesia ad

64. La lectura és clara. Segurament es tracta d'un error del transcriptor.

celebrandum divinum officium, et si in ecclesia ubi est collegarum vel societas clericorum recitatur officium per omnes horas alta voce, et in aliis ecclesiis si celebratur alta voce saltem in missa et vespers.

3. Item si curatus sit promptus ad baptisandum, ad audiendum confessiones, ad Eucharistiam ministrandam, vel si ejus culpa obuit aliquis sine baptismo, penitentia vel sine receptione Eucharistiae.

4. Item si facit residentiam personalem assiduam vel vagando ponit intervala. Item si in secundis nuptiis dat benedictionem. Item si habet constitutiones sinodales et eis utatur.

5. Item, si sit expediens propter insufficientiam curati, interrogetur curatus super substantialibus sacramentorum et instruat.

6. Item si antequam celebretur etc.

7. Item si aliquis canonicus vel clericus curatus vel alius se intromisit de jurisdictione ordinarii vel de his qua pertinent domino Episcopo etc.

[8.] Item si abbacia, granerium sive cellarium aut domus aliqua comunis et si indiget reparatione.

[9.] Item si canonici vel clerici de possessionibus propriis et ecclesia /f. 2/ quas excolunt vel ipsimet dant ad excolendum solvunt decimam et primitiam, et cui solvunt, et si ponitur in comuni acervo decima aut aliquid aliud.

[10.] Item si jura domini Episcopi conservantur illesa et fideliter per canonicos, rectores vel vicarios, vel per eos qui ea ministrant.

[11.] Item utrum canonici et alii beneficiati sint in illo ordine quos beneficium eorum requirit sive iure, sive testamento vel alia ordinatione

[12.] Item utrum deficiat dicti clerici in officio aniversariorum et sepulturarum recipiendo emolumenta et non faciendo servitium sicut decet.

[13.] Item si monachus minor ad pulsandum symbala et lampades accendendum et portas claudendum et alia faciendum quae ejus incumbunt officio est diligens et intentus.

[14.] Item quae sunt illa ad quae archidiaconus sacrista et ceteri habentes administrationes vel officia in dicta ecclesia vicense tenentur ratione suarum dignitatum vel officiorum.

[15.] Item utrum canonici vel alii supradicti expendiunt bona ecclesiastica cum concubinis vel in aliis illicitis usibus.

[16.] Item interrogentur canonici etc.

[4. Respostes dels canonges]

Et primo fuerunt interrogati canonici super primo capitulo, quod incipit «queratur quot sunt in ecclesia canonici», et dixerunt quod sunt viginti duo canonici scilicet novem presbiteri et septem diaconi scilicet et septem subdiaconi scilicet, quorum omnium sunt presentes Bernardum de Albi, Thomas Pastoris, Berengarius de Vilagayano, Bartholomeus Hospitalis,

Arnaldus de Condamina, Anthonius Rovira, Philippus de Artigis, Guillermus Sagarra, Gilabertus de Medalia, Bernardus de Podiolo; absentes privilegiati sunt Reverendissimi in Christo Patres domini Cardinales de Vernio Sancti Angeli, qui est archidiaconus, et de Aragonia; Poncius de Bruno, precentor; Garcia Aspanarii et Johannes Boneti, existentes in servitio domini Archiepiscopi Cesaraugustani; Nicholaus Moratoni, studens in studio ilterdensi. Non privilegiati absentes sunt Bartholomeus Ferrarii, sacrista vicensis; Martinus Constancii, subsacrista; Petrus de Podiolo, Bernardus de Curtillis et Rogerius de Planella. Item sunt tres portionarii, scilicet Salvator de Quero, alberguerius, Nicholaus Mathei, monachus major, et Jacobus Cipriani, socii archidiaconi. Interrogati super secundo articulo, dixerunt quod pulsatur bene ad horas et quos canonici conveniunt bene ad horas diurnas et nocturnas, legitimo impedimento cessante.

/f. 2v/ Super tertio, quarto et quinto articulis, interrogati dixerunt quod ebdomedarii sunt ydonei et discreti et in exercitio cura et aliis que spectant ad eorum officium diligentes; super benedictione nuptiarum nesciunt quomodo fit.

Super 6 et 7 dixerunt quod interrogarentur curati, quia ipsi nesciebant. Super 8, 9, 10 et 11 dixerunt se nihil scire.

Super 12 et 13 articulis, dixerunt interrogati quod debebant interrogari ebdomedarii.

Super 14 dixerunt se nihil scire.

Postea vero die sequenti qua fuit dies iovis 21 dicti mensis madii, dictus dominus Episcopus, continuando dictam visitationem, presentibus testibus supradictis et in domo Capituli supradicta, existentibus ibidem Bernardo de Albi, Thomas Pastoris etc., canonicis superius expressatis, interrogavit eosdem canonicos super 15 capitulo sive articulo etc.

Super 16, interrogati dixerunt quod iam erat superius responsum et quod refferebant se ad collectarium dicte ecclesie, in quo continebantur.

Super 18, dixerunt quod interrogarentur beneficiati, qui hoc melius sciebant

[5. Consulta del col·lectari. Interrogatori als curats sobre les dignitats, els oficials i el compliment de les respectives funcions]

Et post predicta, dictus Reverendus Dominus vicensis Episcopus dictam visitationem continuando, volens se informare quae sunt illa ad quae Archidiaconus, Sacrista et ceteri habentes administrationes vel officia in dicta ecclesia tenentur ratione suarum dignitatum vel officiorum aut beneficiorum, et utrum ipsi vel alii defficiant in his qua tenentur facere in dicta ecclesia vicensi, fecit sibi apportari quendam librum nominatum collectarium⁶⁵ in quo, ut prefati canonici super 32 capitulo predictae

65. Per a la identificació d'aquest volum a l'ABEV, vegeu el comentari introductori.

visitationis interrogati responderunt et dixerunt, hec continentur; et vocavit ac fecit ad suam presentiam venire Salvatorem de Quero, alberguerium, Petrum de Podio, Guillermmum Darcharons, ebdomedarios, et Anthonium Maçana, beneficiatos predictis, et monuit et exortavit eos quod dicerent sibi veritatem si sciebant quod alii ultra predicta essent deffectus in dicta ecclesia vicense seu alia refformatione indigentia in eadem; et recognito dicto collectario fuit dicto domino Episcopo data informatio quod sunt in dicta ecclesia deffectus sequentes:

[6. Incompliments de les dignitats, oficis i admistradors de la seu, amb alguns mandats episcopals]

Primo quod sacrista dicte ecclesie vicensis defficit aliquoties in faciendo mundare dictam ecclesiam et corum eiusdem quolibet mensem. ¶⁶⁶ Super hoc per litteram est provisum.

Item subsacrista defficit in dicendo evangelium in propria persona in quinque festivitibus precipuis in altari sancti Nicholai quando capellanus major celebrat in dicto altari.

Precentor defficit aliquoties in officiendo personaliter diversis festivitibus in processionibus et in coro, quia nec per se nec per personam condecemtem hoc facit.

/f. 3/ Subssentor sive precentor minor eodem modo defficit in officiendo pro precentor.

Thesaurarius defficit quia candelae quae in Matutinis, Missa et Vesperis ponuntur in duobus candelabris ante altare majus non sunt sufficientes.

¶ De hoc per litteram est provisum.

Item defficit quia de duabus quas debebat tenere ante altare sancti Petri de Confessione non providet neque tenet nisi unam. ¶ Asseruit Thesaurarius quod reditus dictae lampadis sunt deperditi et de hoc se obtulit ostenssurum publicum instrumentum.

Item defficit in celebrando pro sepulturis per se vel suum servitorem in dicta sede, cum sit tertius presbiter ut apparet in collectario.

Servitor dicti thesaurarii deficit quia in sacrificiis aquam nitidam et bonam non ministrat.

Item defficit quia aliquando in sacrificiis vinum acetum ministrat.

Item aliquoties non vult aperire rexias ebdomedariis qui veniunt pro administranda ecclesiastica sacramenta, et in aperiendo etiam ipsas rexias

66. Amb aquest signe indiquem la presència d'un calderó. Sempre assenyala la introducció d'al·legacions, determinacions o comprovacions vinculades al contingut del paràgraf precedent. En la redacció original es tractava sens dubte d'afegitons immediatament posteriors a la creació del registre de la visita, destinats a verificar el seguiment de les mesures ordenades pel bisbe, tal com identifica sovint L. MONJAS, «Les visites pastorals: de l'època medieval...», p. 49.

pro accendendis lampadibus qua sunt infra rexias et debent accendi post tactum Matutinarum, Tertiae, Vesperorum et Completorii per monachum minorem.

Item defficit quia aliquando est negligens atque tardus in ponendo candelam in faristollo cori in primo tactu simbalorum, prout in collectario continetur.

Item est dictus servitor dictis ebdomedariis ingratus. ¶ Super deffectibus dicti servitoris est per litteras jam provisum.

Capellanus major defficit aliquoties quia in quinque festivitibus anni precipuis non cantat Missam matutinalem per se vel, si impeditus sit, debet ipsam facere cantare per canonicum vel porcionarium.

Rector aniverssariorum defficit in celebrando *per fer la sua septimana*⁶⁷ quotidie pro domino Episcopo et canonicis, prout in collectario continetur.

¶ Excusat se dictus rector propter infirmitatem quam patitur.

Item fuit facta reductio de quodam aniversario quod recipiebat super quondam hospitio Mathei de Casellis, et fuit ipsa reductio applicata et intitulata Rectorie Anniversariorum ut dicitur, in prejudicium dicti Aniverssarii. ¶ Dicit dictus Rector quod nescit quod sit de redditibus aniverssariorum, sed si probatur paratus est restituere quod recepit.

Item ebdomedarii debent interesse personaliter in officio Misse matutinalis quae cantatur in altari sancti Petri de Confessione vel sancti /f. 3v/ Nicholai et in aliis altaribus dicte sedis, unus videlicet celebrans dictam Missam et alius assistens, et non interest ut dicitur nisi ille qui dictam missam cantat.

Item defficiunt quia qualibet die dominica non benedicunt nec aspergunt aquam populo ante Missam quae cantatur in altari sancti Nicholai, quam aquam debet apparare et portare in parola monachus minor. ¶ Per litteram super hoc est provisum

Item ebdomedarii aliquoties in Matutinis non intersunt ut tenentur.

Monachus minor tenetur, iuxta collectarium, incendere omnes lampades tam intus rexias sancti Petri quam extra existentes in dicta ecclesia, et aliquoties defficit in hoc, potissime in illis quae sunt intus dictas rexias.

Fuit per dictum dominum episcopum ordinatum et mandatum operario dictae ecclesiae quod ille quique lampades quae solebant stare ante rexias sancti Petri, ante altare majus, et nunc sunt intus dictas rexias in loco inhabitabili, trahantur extra dictas rexias et ponantur per dictum operarium intus rexias sancti Petri de Confessione, in loco decenti. Quas lampades dictus monachus minor una cum aliis lampadibus dictae ecclesiae quae sunt extra rexias predicti altaris majoris sancti Petri habeatur incendere antequam ascendat at pulsandum pro quatuor horis in collectario ordinatis; illas autem quae infra dictas rexias remanebunt habeat incendere postquam descenderit pro pulsando ad Matutinas et aliis horis supradictis.

67. Mots en català.

In completorio autem teneatur servitor thesaurarii aperirere [sic] eidem rexias vel per se ipsum lampades incendere, et haec quilibet eorum habeat facere sub poena sex denariorum pro qualibet vice qua deffecerint in predictis, applicandi operi claustrae dictae ecclesiae; et dictus servitor thesaurarii sub poena excommunicationis non audeat seu presumat dictas lampades vel aliquam earum extinguerere; aliter, si contrarium fecerit, se excommunicatum sciat.

Item dictus monachus minor defficit in mundando *les piques de la salpassa*⁶⁸ quas qualibet die sabbati vero debet mundare et postea reimplere de aqua munda; et debet habere et parare die dominica sequenti sal pro benedicendo dictam aquam, et demum dictam aquam portare in parola ebdomedariis qui debent eam aspergere per populum in Missa matutinali quae cantatur in altare sancti Nicholai

Item defficit idem monachus minor quia debet interesse celebrationi Missarum conventualium quae de mane per ebdomedarios celebrantur usque ad offertorium, et non interest.

/f. 4/ Item defficit quia est valde tardus in pulsando campanas tempore tempestatis, et in pulsando per modicum spatium, quia debet pulsare continue donec cessaverit tempestas, et quousque per ebdomedarios dicatur sive fiat signum et quod a pulssando cesset. Item defficit diversis vicibus in pulsatione Matitutinorum [sic], quia nimis tarde pulsat. ¶ Super omnibus deffectibus predicti monachi est per litteram provisum.

Cantor defficit quia non interest quamvis teneatur cum scolaribus suis in Missis quae diebus dominicis et festivis in altari sancti Nicholai et aliis altaribus dicte sedis solemniter celebrantur.

[7. Mandats episcopals]

¶ Mandetur quod intersit cum dictis scolaribus in dictis missis sub poena trium denariorum pro qualibet vice

Item mandetur dicto cantori quod dum incipiat psalmum dicat totum primum versum cum coro qui habet illum dicere ad finem, quod det ei bonum⁶⁹ certum secundum quem psalmum finiatur. ¶ Fuit mandatum sibi.

Item mandetur dicto cantori et pueros qui cantant in coro versus et responsoria et legunt lectiones in officio mortuorum instruat et diligenter informet in predictis, et examinet eos in his quae habent facere in predictis antequam ea exercean, et dictos pueros faciat in coro honeste stare et se inclinare cum Gloria Patri dicetur ut moris est.

Item mandetur eidem cantori ut lectiones legendas et responsoria cantanda in Matutinis, potissime in festivitibus novem lectionum, et

68. Mots en català.

69. Probablement és un error del copista per *tonum*.

profacias legendas in Missis in coro per diem precedentem commitat, et illi quibus premissa per eum commissa fuerint ad Matutinum venire et eis commissa legere vel cantare habeant. Contrarium vero facientes, legitimo impedimento cessante, penam duorum denariorum incurrant pro qualibet vice.

Item mandetur operario sedis predictae, sub poena duorum solidorum, quod faciat infra unum mensem tecta dictae ecclesiae herbis mundari, et in locis in quibus reparatione indiget reparari, et fontes majores cum era claudi, ac fontes minores, quorum lapis sive pica est fisus, adaptari. Item faciat altius construi sive poni picas aquae benedictae quae apud altaria sanctorum Bernardi atque Pauli eiusdem ecclesiae sunt, ad hoc ut canes non possint attingere ad bibendum in eis de dicta aqua benedicta, sicut hoc sepius jam contigit.

/f. 4v/ Item faciat fieri infra duos menses unum armarium juxta altare sancti Nicholai in loco per dominum episcopum specificato, pro tenendo ibidem honorofice [sic] corpus Domini Nostri Jesu Christi temporibus quibus populus communicare in dicta ecclesia consuevit.

Item faciat extrahi de rexiis altaris majoris sancti Petri illas quinque lampades quae jam aliter consueverunt extra ipsam rexiam existere, ipsasque poni faciat intus rexias altaris sancti Petri de Confessione in locis per dominum episcopum designatis. ¶ Fuit factum mandatum de predictis dicto operario per litteras.

Item cum canonici et portionarii qui habent Missas conventuales celebrare in altari majori sancti Petri tenentur secundum constitutionem in Matutinis interesse, quilibet in sua septimana, aliter sine licentia domini Episcopi vel ejus officialis non possint dictam Missam celebrare. Mandetur dicta constitutio servari. Item cum per aliam constitutionem teneantur omnes presbiteri beneficiati interesse Missa beatae Mariae quae cantatur die sabbati in altari majori sancti Petri. Mandetur constitutio servari.

Item cum aliquoties tumultus et obloquutiones indebite fiant in coro mandetur cessari, et si ad monitionem cantoris, qui ad hoc ex officio suo tenetur, aliquis rebellis repertus fuerit in predictis, puniatur pena duodecim denariorum. Item poena simili puniatur qui in absolutionibus aniversariorum culpabilis fuerit in predictis, in non faciendo et parendo monitioni dicti cantoris.

Item mandetur quod descendentes ad pulpitem sive faristol ad cantandum, legendum vel aliud faciendum officium non reclinent se super dicto faristollo, sed honeste tempore capparum nigrarum cappis extenssis per longum, et tempore superpelliciorum manicis super brachia honeste positus seu plicatis et capitibus discoopertis cantent legant et officium faciant sicut decet, juxta constitutiones jam super hoc alias editas, si poenas eorum voluerint evitare.

Item mandetur quod infra rexias sancti Petri nullus celebrare presumat quamdiu dominus Episcopus ibidem celebrabit. ¶ Jam est de hoc constitutio, quae mandetur servari,

Item mandetur quod capitulum hora congrua teneatur, taliter quod sit finitum antequam campana Tertiarum fuerit ejus tractum, ut canonici possint in officio interesse. ¶ Constitutio erat jam de hoc, quae mandetur servari.

/f. 5/ Item mandetur scholaribus grammaticae quod qualibet die dominica et festiva intersint in officio dicte sedis pro iuvando in eo; aliter, festivitatum portionibus privabuntur. ¶ Per litteras super hoc est provisum.

Item cum nonnulli presbiteri dictae ecclesiae raro caelebrent, mandatur omnibus presbiteris tam beneficiatis quam conductitiis deservientibus in dicta ecclesia vicensis quatenus quilibet eorum in qualibet septimana ad minus per tres dies habeat celebrare, si poenas graves volue(ri)nt evitare; et mandatur ebdomedariis et servitori thesaurarii, qui habet eis administrae hostias et vinum pro sacrificiis, quatenus presbiteros delinquentes in predictis domino episcopo in continenti habeant manifestare. ¶ Fuit super hoc per litteram provisum.

Item cum aliqui presbiteri beneficiati et conductitii plurimum deficiant in Matutinis. ¶ Mandetur eis quod de cetero sint diligentes ad continuandum divinum officium tam diurnum quam nocturnum.

Item cum celebrans Missam in altari sancti Nicholai vel sancti Petri de Confessione eat et vadat pro offerenda querenda inter laycos et mulieres, quod fieri non est decens, Mandetur quod de cetero non fiat, sed hoc possit facere diaconus vel subdiaconus ebdomedarius sibi assistens. ¶ Fuit noviter de hoc constitutio facta quae inferius est scripta.

Item ordinetur quod illi qui habent incipere officium in omnibus horis diurnis et nocturnis, antequam incipiant dicere «Deus in adiutorium meum intende», habeant sub media voce dicere «Pater noster», dando cum manu in cathedra unum ictum; quo secrete finito, incipiat «Deus in adiutorium» etc. ¶ Fuit similiter nota constitutio de hoc facta qua inferius continetur.

Item cum in clero sedis vicensis in sedendo et stando in officia et eundo in processionibus non servetur debitus ordo, fuit per dictum dominum Episcopum super hoc provisum per constitutionem inferius scriptam.

Item cum Salvator etc.

[8. Còpia del decret o constitucions episcopals]

Quas quidem constitutiones sive earum copiam dictus Reverendus Dominus Episcopus mandavit et fecit in hoc libro visitationis inseri ut de provisionibus suis appareat in eodem; et tenor ipsarum sequitur in hunc modum:

«Divina Majestatis clemencia cuncta prospiciens ac providens /f. 5v/ in futurum, quiquae thesaurorum doctrinis hujusmodi creatam compaginem erudivit et intellectum ratione sapientia informavit, ut per vigili

meditatione satisfacienda discerneret et nociva penitus comprecaret, ideo nos Ferdinandus, miseratione divina Episcopus vicensis, curis sollicitamur continuis et assidua meditatione urgemur ut juxta traditum nobis officium pastorale quae in nostra ecclesia ac diocesi nos absque dispendio ministrorum et divini cultus detrimento vel alius quocunque [sic] modo servari viderimus, nunch [sic] antiquorum declaratione nunch [sic] vero novarum constitutionum editione, per appositionem congrui moderaminis quatinus nobis possibile est in melius reformemus ut ex illis liqueat qualiter deceat in sortem diversam electos in domo Domini conversari, idcirco Episcopus illos presentes in nostro capitulo generali quod secundum consuetudinem nostrae ecclesiae in festo Pentecostes annis singulis celebratur, concilio et assensu dicti nostri capituli, constitutiones facimus subsequentes:

Et primo cum clerus ad divina officia humiles et devotos habere debeat ingressus ut per continuam orationem nostri deffectus caelesti gratia remittantur, hac in perpetuum valitura constitutione sancimus quod illi qui debent in choro nostrae Cathedralis ecclesiae incipere divinum officium in omnibus horis diurnis pariter et nocturnis, antequam incipiant «Deus in adjutorium» dent primo unum ictum cum manu in cathedra ut ad divinum cultum mentes clericorum excitentur, deinde media voce dicant «Pater noster», qua oratione dominica secrete finita incipiant «Deus in adjutorium», continuando devote suum officium, et cum presens salubris ordinatio superioris preceptum contineat, contrarium facientes poenam transgressionis precepti poterunt non immerito formidare.

Item cum in nostra ecclesia tantus abusus quod sepiissime servatur ordo priposterus contra juris ordinem, cum secundum jura minores majoribus assurgere debeant et in sedendo eum debitam reverentiam exhibere, idcirco statuimus et ordinamus quod post Episcopum versus partes inferiores chori sedeant primo illi qui dignitates habent, servando ordinem suarum dignitatum in illa parte, et in alia parte precentor primus, postea vero canonici collocentur, servato inter eos ordine antiquitatis beneficii et non aetatis, quilibet in choro suo, deinde eodem modo pro portionarii /f. 6/ et post illos ebdomedarii, postea beneficiati perpetui et post eos conductitii ordinentur, non solum in cori sessionibus, sed etiam in processionibus et in omnibus comuniorum clericorum congregationibus volumus inviolabiliter observari.

Item quia periculosum et inhonestum existit quod presbiteri, qui circa celeste ministerium Misse totis mentis effectibus deberent intendere, habeant pro offerenda querenda hinc inde inter laycos et mulieres in ecclesiam evagare, idcirco statuimus et ordinamus quod celebrans Missam in altare sancti Nicholai vel sancti Petri de Confessione pro offerenda querenda non exeat nisi ad gradarium ipsius altaris in quo celebrabitur, nec presumat inter laycos et mulieres accedere, sed diaconus aut ebdomedarius vel eorum loca tenentes dicto celebranti assistentes in hac nostra constitutione nolumus comprehendi.»

[9. Còpia de la lletra amb els manaments episcopals]

Et postmodum die decima nona mensis julii anno a nativitate Domini millessimo trecentesimo octuagesimo octavo prefatus Reverendus Dominus Episcopus, volens super deffectibus per eum supra inventis providere, mandavit et fieri fecit litteram continentem subsequentis:

«Ferdinandus, miseratione divina Episcopus vicensis, dilectis in Christo ebdomedariis ecclesiae nostrae vicensis vel eorum loca tenentibus salutem in domino. Ad hoc superna dispositio nobis licet immeritis curam tradidit officii pastoralis, ut exclusa negligentis somno sedula diligentia ad reformandum quae in ecclesiis nostrae diocesis presertim in dicta ecclesia vicensi sponsa nostra fuerint reformandas totis vicibus intendamus. Cum itaque nuper (in) dicta nostra ecclesia visitationis officium exercentes invenimus deffectus inferius denotatos, mandamus vobis et quilibet vestrum in virtute sanctae obedientiae quatenus prima dominica post receptionem presentium immediate sequenti, dum in ea major populi atque cleri ad divina convenerit multitudo, infra scriptas admonitiones et mandata nostra super dictis defectibus publicetis atque legatis.

Et primo cum venerabilis sacrista dictae nostrae ecclesiae teneatur facere mundari quolibet mense dictam ecclesiam vicensem et eorum eiusdem, et plerumque in hoc defficiat mandamus sibi vel ejus procuratori sub poena trium solidorum pro qualibet vice in hoc defficiat, mandamus quatenus quodlibet mense dictam ecclesiam et eorum mundari faciat ut tenetur.

Item mandamus operario dictae ecclesiae nostre sub poena quinque solidorum qualiter infra unum /f. 6v/ mensem a data presentium computandum tectum dictae ecclesiae erbis [sic] quae ibi sunt mundari faciat, et in locis quibus reparatione indiget reparari, et fontes maiores cum era claudi, ac fontes minores, quorum lapis sive pica est fisus, adaptari. Item faciat altius construi sive poni picas aquae benedictae quae apud altaria sanctorum Bernardi atque Pauli eiusdem ecclesiae sunt constructae, ad hoc ut canes non possint attingere ad bibendum de dicta aqua benedicta in eis sicut jam sepius hoc contigit. Item faciat fieri infra duos menses a data presentium computando unum armarium iuxta altare sancti Nicolai in loco pertinenti specificato, pro tenendo ibidem honorifice corpus Domini Nostri Jesu Christi temporibus quibus populus communicare in dicta ecclesia consuevit. Item faciat extrahi a rexiis altaris majoris sancti Petri illas quinque lampades quae jam alias consueverunt extra ipsas rexiis existere, ipsasque poni faciat intus rexiis altaris majoris sancti Petri de Confessione in locis per nos jam ordinatis atque designatis.

Item mandamus venerabili Philippo de Artigis, rectori capelle Rotundae beatae Mariae predictae civitatis vicensis, quod infra unum mensem data presentium numerandum sub pena viginti solidorum mundari faciat tectum dicte capelle erbis [sic] que ibi sunt et faciat aptari scamna sive sitia lapidea que sunt circum circa ipsam capellam versus plateam

beatae Mariae, cum dicta scamna sunt in magna parte destructa. Item cum ipse Rector et beneficiati defficiant plures et frequenter mandamus eis, sub pena sex denariorum pro qualibet vice qua ipsi vel aliquis eorum deffecerint in qualibet predictarum trium horarum, quatenus dictum officium dicant alta voce et cum nota ut presertim. Item prohibimus rectori capellae predictae et ejus vices gerenti re diebus dominicis et festivis colendis incipiant in dicta capella pulsari pro Missa donec in Missa matutinali dicte nostre ecclesie vicensis fuerit prefacio incepta, cum ex contrario sequatur impedimentum diversorum mandatorum per nos et officiales nostros talibus diebus fieri assuetorum.

Item cum invenerimus quod servitor thesaurarii in subscriptis quae ad ejus officium spectant defficit aliquando, mandamus ei ut in sacrificiis vinum purum et bonum et aquam nitidam et bonam qualibet die sicut convenit administret, et quotiescumque ebdomedarii voluerint /f. 7/ intrare rexias pro ministrando ecclesiastica sacramenta in continenti eis rexias aperiat absque difficultate aliqua sive mora. Item quod sid diligens ad aperiendum horis debitis ipsas rexias pro incendendis lampadibus quae sunt infra ipsas rexias quae debent incendi post tactum Matutinorum, Tertiae, Vesperorum et Completorii per monachum minorem ut inferius continetur; nec non sit diligens et interetum in ponendo candelam talem qualem decet in faristollo cori in primo tactu cimbalarum ut fieri debet, et caveat quod in predictis aut ipsorum aliquo non defficiat si graves penas voluerit evitare.

Item mandamus ebdomedariis quod in administrando quacumque hora noctis et diei ecclesiastica sacramenta promptos se exhibeant et diligentes sunt sicut decet acolicitos [sic]. Et quod non sint tardi tempore tempestatis ad ascendendum vitem qum [sic] reliquiis, ymo festinanter cum viderint tale tempus ascendant dictam vitem et officium eorum circa hoc cum maxima diligentia exequatur, si gravissimas poenas voluerint evitare; nec non dicti ebdomedarii aliquem confitentem, postquam ipsum de confessione audire incepterint, pro aniversariis vel alias nisi nessessitate periculosa urgente dimitant donec ipsum confitentem plene audierint et confessio est perfecta. Mandamus etiam quod ipsi ebdomedarii benedicant et aspergant aquam super populum die qualibet dominica dum ad Missam matutinalem sancti Nicolai dictae nostrae vicensis ecclesiae idem populus fuerit congregatus.

Item cum invenerimus quod monachus minor dicte ecclesie vicensis deficit et sit negligens in infra scriptis quae ad ejus officium pertinent facienda, mandamus sibi sub pena sex denariorum pro qualibet vice qua in infra scriptis deffecerit quatenus rejecta negligentia infra scripta obscrvet, compleat et exequatur, si predictas penas voluerit evitare. Et primo quod debitis temporibus pulsset ad horas, potissime Matutinorum, Tertiarum et Vesperorum ac etiam Completoriiis, et tempore tempestatis etiam sit diligens in pulsatione campanarum donec cessaverit tempestas vel fiat

eidem per ebdomedariis signum quod ceset a pulsatione antedicta, et hoc idem faciat in aliis pulsationibus per eum faciendis prout in dicta nostra ecclesia est fieri assuetum. Item quod omnes lampades dicte ecclesiae incendere habeat horis debitis ut tenetur, videlicet lampades extra rexias altaris majoris sancti Petri constitutas antequam ascendat ad pulssandum pro quatuor horis in collectario ordinatis. Illas autem que /f. 7v/ infra dictas rexias remanebunt habeat incendere postquam dictas rexias fuerint aperte. Item mandamus eidem monacho sub eadem poena ut qualibet die sabbati mundet dictam aquam et demum dictam aquam portet in parola ebdomedariis, qui dictam benedictam aspergant per populum in Missa matutinali quae cantatur in altari sancti Nicolai predicto die qualibet dominica, prout est superius ordinatum. Itemque idem monachus sub pena trium denariorum intersit personaliter celebrationi Missarum conventualium que de mane per ebdomedarios celebrantur usque ad offertorium ut tenetur.

Item cum cantor seu regens scolam cantus cum scholaribus suis teneantur diebus dominicis et festivis interesse in Missis quae in altari sancti Nicholai et aliis altaribus dicte sedis solemniter celebrantur et officiare in eisdem, mandamus eidem sub poena trium denariorum pro qualibet vice quatenus in dictis missis intersit cum dictis scholaribus et officient in eisdem. Mandamus etiam scholaribus intrantibus scolas grammaticae quod diebus dominicis et festivitibus generalibus privabuntur.

Item cum invenerimus aliquos presbiteros beneficiatos in dicta ecclesia vicense in detrimentum animarum suarum raro celebrantes, licet pro animabus instituentium dicta beneficia et fidelium defunctorum, frequentius quo possint honestate salva celebrare teneantur. Mandamus omnibus dictis presbiteris tam beneficiatis quam conductitiis deservientibus in dicta ecclesia nostra vicense quilibet eorum in qualibet septimana adminus per tres dies habeat celebrare, si penas graves voluerit evitare quas contra eos, si in hoc negligentes fuerint, exequi intendimus, taliter quod eis ad pena et ceteris cedet in exemplum. Mandantes etiam in virtute sancte obedientiae ebdomedariis et servitori thesaurarii qui habet eis administrare hostias et vinum pro sacrificiis quatenus presbiteros delinquentes in predictis nobis vel vicariis nostris generalibus incontinenti habeant manifestare, si divinam et nostram evitare voluerint ultionem. Supra dictas autem penas pecuniarias operi claustrii predictae ecclesiae nostrae vicensis ducimus applicandas.

Preterea cum secundum ordinationem nunch [sic] quilibet christianus in etate adulta constitutus teneatur saltim semel in anno confiteri suo proprio sacerdoti vel alteri de ejus licentia, et postea ab ipso curato Eucharistiae recipere Sacramentum, et invenerimus ex fide dignorum relatione dictum visitationis officium exercendo quod multi sunt /f. 8/ layci civitatis et parochiae Vici qui ab anno citra non confessi fuerunt nec receperint huiusmodi Eucharistiae Sacramentum, ideo mandamus vobis ut ex parte nostra omnes predictos laycos generaliter moneatis quatenus sub pena

excommunicationis hinc ad proxime venturum festum sancte Mariae augusti habeant alteri vestrum confiteri vel facere fidem qualiter confessi fuerint aliis inde habentibus potestatem, et nihilominus ab altero vestrum recipiant Eucharistiae Sacramentum, notificantes eisdem quod lapsio dicto termino predicto non adimplentes denunciabuntur excommunicati, et si medio tempore eos mori contingerit, carebunt ecclesiastica sepultura.

Redditi presentes latori earum manu vestrum subscripte diem qua mandatum predictum adimpleveritis continentes. Datum Vici die decima octava mensis julii anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo octuagesimo octavo. F(erdinandus), Episcopus vicensis.»

Littera autem supra proxime inserta fuit publicata in dicta ecclesia vicensis per Petrum de Podio, alias Cusi, ebdomedarius eiusdem ecclesia, ut idem ebdomedarius retulit per subscriptionem per eundem ebdomedarium manu sua propria in ipsa littera ut est moris in ipsa ecclesia ponitam, cuiusquidem subscriptionis tenor sequitur sub his verbis: «Ego Petrus de Podio, alias Cusi, ebdomedarius sedis vicensis, predictam monitionem sive mandatum feci decima nona die mensis et anni predictorum».

RESUM

El registre de visita a la seu de Vic l'any 1388 és la notícia més antiga d'una visita pastoral a la catedral vigatana que es conserva. Constitueix un document molt interessant per avaluar les intencions reformistes del bisbe Pérez Calvillo dins les circumstàncies del seu pontificat, el desenvolupament del culte a la seu de Vic en aquell moment, el funcionament de les administracions i oficis capitulars i l'estat material de les instal·lacions.

Paraules clau: Visita pastoral 1338, Catedral Vic, Pérez Calvillo, administració, oficis capitulars, edificis.

ABSTRACT

The record of the visit to Vic Cathedral in 1388 is the oldest preserved notice of a pastoral visit to this building. It constitutes a very interesting document for the evaluation of the reformation projects of bishop Pérez Calvillo in the circumstances of his pontificate, the development of the worship at Vic Cathedral in that moment, the operation of capitular administrations and offices and the material condition of the installations.

Keywords: Pastoral visit 1338, Cathedral Vic, Pérez Calvillo, administration, capitular offices, installations.